

Ketolan Aimo

Menneinä aikoina pienten lasten olot katsottiin olevan hyvät, jos vauvalla tai lapsella oli ruokaa ja sen verran vaatteita, toisin sanoen ryysyjä, ettei paleltunut. Leluista ei puhuttukaan. Noin vuosina, 1920–1930-luvuilla, talouksissa ei ollut vesiliittymiä saattikka hanoja keittiössä, vaan vesi kannettiin jostain luonnon lähteestä tai missä sattui kaivo olemaan. Ja ruokaveden kantaminen kannellisella peltikannulla oli alle kouluikäisen työ. Lapset osallistuivat myös karjanhoitoon. Vettä piti kantaa myös karjalle, luoda lantaa ja kuljettaa hevosella karjarehua etäämmällä olleista makasiineista. Aimolla oli taipumusta puualalle jo kouluiässä, jolloin tehtiin puuhevosia. Nehän olivat entisajan ”maatalouskoneita”. Ensimmäisen kymmenen iän ohitettuaan oli otettava osaa kotitilan töihin, esimerkiksi kun ojan kaivuun jäljiltä oli turvekasoja pellolla, piti nuorten levittää turpeet kuokalla saran keskelle.

Viisitoistavuotiaana Aimo oli jo kasvanut sen verran pituutta, että ylettyi pitämään hevosvetoisesta kyntöaurasta kiinni. Vaikka nuori poika olikin, piti alkaa tehdä töitä toisten miesten lailla. Kyntöauran

Aimo Honkio syntyi vuonna 1924. Kuva vuodelta 1943.

Kuva Aku Ranta.

sakaria tuettiin koko painolla, ja siten kuljettiin koko kynnön ajan auran perässä. Pitkistä ja raskaista työpäivistä huolimatta tehtiin työt ilman rahapalkkaa. Puutyöharrastuskin sai toisen piirteen, kun taitoja tarvittiin työssä. Kärrynpyörät, reet, rattaat, pyykkipunkat ja saavit oli tehtävä käsin. Talvisin käytiin hevosien kanssa

puutavaran teossa ja ajossa.

Nuorison silloiset harrastukset olivat hieman erilaiset kuin nykyajan lapsilla: Aimo oli suojeluskunnan torvisoittokunnassa ja osallistui ahkeraan hiihtokilpailuihin, joista kertyi pieni kasa palkintolusikoita. Maatalouskerhosta jäi myös muutama lusikka käteen.

Kun kotikutoisista kankaista tehtyjen vaatteiden jälkeen alkoi tehdä mieli pistää ylleen vähän parempia vaatteita, tarvittiin omaa rahaa. Piti alkaa käydä ansiotyössä kodin ulkopuolella. Siitä saatu raha määräsi kukkaron paksuuden ja sen, minkälaiset olivat pyhäpukimet.

Liinavaatteet kudottiin pella-vasta, jonka kasvatus ja jälkihoito oli hyvin työlästä. Noin vuonna 1938 hankittiin olkitappuri, jonka rahoitukseen osallistui moni tila. Tällä tappurilla puitiin ruista, josta saatiin olkia kattojen tekoon. Tämä tapahtui ennen kuin kauppoihin tuli myyntiin peltiä. Tappuri kuljetettiin puintiaikana talosta taloon hevosien rattaille köytettynä. Aimo oli usein mukana käyttämässä laitetta, kun sitä käytettiin muilla tiloilla.

Tuli sota ja Aimo joutui armeijaan

Kuvassa Aimo ja pikkuveli Erkki. Kuva Lyyli Honkion.

Aimo, Lyyli ja lapset Senja, Raimo, Voitto ja Kirsti 1961.

Kuva Lyyli Honkion.

Perhekuvasa vasemmalta: Armas Honkio, Aimo Honkio, Martta Virta, Taimi Kiljunen, Erkki Honkio ja Matilda Honkio vuonna 1934 Ketolan tuvassa. Huoneentaulussa lukee: "Muista aina elämän lyhyyttä, kuoleman varmuutta ja iankaikkisuuden pituutta." Kuva Lyyli Honkion.

18-vuotiaana. Hänet passitettiin kengitys- ja eläinlääkintäkouluun neljäksi kuukaudeksi, koska oli maanviljelijän poika. Ammattia tietenkin tarvittiin valtion sotatarkoituksiin, sillä rintamalla oli paljon hevosia. Koulu ja työ itsessään oli rankkaa, sillä ammatti oli aivan vieras. Hevoskengätkin piti itse ensin takoa suorasta raudasta ja sitten kengittää jopa neljäkin hevosta päivässä. Koululla oli myös hyviä puolia, sillä siitä jäi käteen kengityssopien paperit. Kotona sitten osasi kengittää itse hevoset. Kouluaikana välttyi sota-toimilta, mutta kengitys- ja eläinlääkintäkoulun jälkeen Aimo joutui välittömästi rintamalle vaarallisille etulinjoille. Sota päättyi ennen kuin Aimo ehti täyttää kahtakymmentä vuotta. Valtion leivissä hän ehtikin olla yhden vuoden ja kahdeksan kuukautta.

Kun sota päättyi, alkoi maassa voimakas rakentaminen: makasiineja, asuintaloja, niiden laajennuksia ja korjauksia, huonekaluja, kirstuja ja vesikelkkoja. Vilja oli niitetty tähän asti viikatteella, mutta sota-ajan jälkeen ra'an miesvoiman käyttö alkoi vähentyä. Koneita alkoi tulla avuksi, esimerkiksi itsesitoja, jota sanottiin elokoneeksi.

Vuonna 1950 loppuivat poika-miehen päivät. Aimon ja Lyylin perhe alkoi kasvaa sopivin välein, ensin tuli pojat, Voitto ja Raimo ja sitten tytöt,

Senja ja Kirsti. Omaan kotiin muuton jälkeen oli oltava ansiotyössä, ensin sekatoissa ja noin vuonna 1954 Aimo meni liikepalvelukseen. Työ piti vuosien kuluessa sisällään erilaisia tehtäviä alkaen hyvin pölyisestä viljavarastotyöstä myyjän pestiin ja vielä myymälänhoitajan asemaan, jossa hoidettiin samassa myös postitoimistoa.

Ansiotöiden lomassa tuli tehtyä puutöitä ja käytyä kirkkokuorossa. Vuonna 1967 tuli kutsu armeijan kertausharjoituksiin, Aimo lähti viikoksi Lohjalle väestönsuojelukouluun, jossa opetettiin lähinnä lääkitystä. Sillä aikaa vaimo hoiti apulaisen kanssa myymälän. Kesämökkikin nousi Helsingintien varteen 1960-luvun alkupuolella. Siitä Aimo kuitenkin joutui luopumaan jo 70-luvulla, kun myymälänhoitajan työt loppuivat Terttilästä ja hän siirtyi Someron kirkonkylään. Sieltä ostettiin talo, johon rakennettiin lisää huoneita, joita on nyt yhteensä kuusi keittiön ja saunan lisäksi. Polttopuut ja laudat on aina tehty itse omasta metsästä näihin päiviin asti.

Eläkkeelle Aimo pääsi vähän varhaistettuna, jonka jälkeen hänellä onkin ollut aikaa toteuttaa itseään. Jälkikasvun seiniä koristavat itse maalatut kellot ja taulut. Kovassa kulutuksessa ovat myös monet käytännön puutyötuotteet. Aimo on tietysti penkkiurheilun harrastaja ja

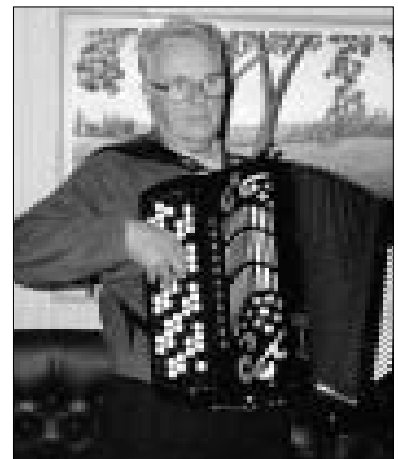
erityisesti bingossa on käyty ahke-raan jännäämässä.

1990-luvun alussa joulupukki täytti Aimon salaisen haaveen, kun paketista kuoriutui haitari. Nuotteja lähdettiin heti opiskelemaan soittotunneille. Aimo soittaa monia nuoruuden tanssikappaleita, mutta ei mielellään yleisölle. Lähisukulaisillekin hän suostuu esiintymään vasta kovan suostuttelun jälkeen. Esakallion lavakin on tullut tutuksi, kun Aimo on Lyylin kanssa käynyt kuluttamassa tanssikenkiä ilta-päivätansseissa.

Kesällä 2000 Aimo teki Raimon kanssa pojan silloiseen asuntoon autotallin entisestä pihatosta ja vielä päälle asunnon kuistiin ikkunan pokat. Vuonna 2001 oli taas edessä tukkien sahaus pojan asunnon korjausta varten. Myös Lyyli oli mukana tässä hommassa, koska tukitkin laitettiin metsästä kuormaan ilman koneita. Seuraavana päivänä oli vuorossa sahaus. Sen jälkeen käytiin saunassa, ja illalla Lyyli ja Aimo kävivät tansseissa. Sahauksen jälkeisenä päivänä laudat vielä tapuloitiin vaimon kanssa.

Honkion perhekuvasa vasemmalta alkaen: Armas (isä), Aimo, Martta Virta, Taimi Kiljunen, Erkki ja Matilda (äiti). Perheen lapsista kuvasta puuttuu kaksi tyttöä ja yksi poika: Oiva, Maire ja Into.

Aimo on vielä eläkkeelläkin osaa-va ja ehtivä ihminen. Vaimokin on huomannut, että mitä ihminen haluaa, sitä se myös ehtii, ja tekee,

Aimo Honkio mieliharrastuksensa vuonna 1993.

Kuva Lyyli Honkion.

Someron Orhinselät ja muut samantapaiset nimet Suomessa

Etelä-Someron Häntälän ja Talvisillan alueella maasto on poikkeuksellista, sillä Rekijoen ja sen sivuhaarojen varsilta savimaa on vuosisatojen aikana syöpinnyt ja kulkeutunut veden mukana päätyen Itämereen. Syöpymistä on muodostunut huomattavia notkoja, joita on ryhdytty nimeämään Häntälännotkoiksi, sillä perusteella, että suurimmat notkot ovat Häntälän kylän mailla.

Voidaan miettiä, onko erikoinen maankuluminen jättänyt jälkensä paikannimistöön? Näyttää siltä, että jotain jälkiä on jäänyt, mutta silti aika vähän. Poikkeuksellisia ja mielenkiintoisia nimeämiskohteita näyttävät olevan jokeen laskevien pienempien ojen väliin jäävät pellot – tai vanhat niityt – sillä pinnanmuodoltaan ne ovat epätavallisia: niemimäiset pellot viettävät paitsi jokeen päin myös sivuilla virtaavien ojen suuntaan, ne ovat tietystapaisia kumpareita. Tämä erityispiirre on antanut aiheen nimeämiseen, sillä muutamille paikoille on annettu nimi Orhinselkä tai Orhinperse. Nimeäminen on hyvin luonnollista, sillä paikat muistuttavat muodoltaan hevosen peräpäätä: paikat ovat pyöreitä ja laskevat niin kuin hevosen selkä tai takapuoli. Nimi on muodostettu sanasta ori, joka on tarkoittanut uroshevosta. Suomen kansankielessä sana on tunnettu yleisesti, mutta muutamain paikoin Hämeessä, läntisellä Uudellamaalla, Varsinais-Suomessa ja toisaalta Tornionjoenlaaksossa tunnetaan sanan äänneasu orhi. Se on kehittynyt samaan tapaan kuin vene(h) > venhe. Esimerkiksi Pajulan ja Kulvelan rajalla olevan lammin nimi Orhilampi sisältää tuon sanan vanhassa murteenmukaisessa asussaan.

Rekijoen varresta tunnetaan seuraavat paikannimet: **Somero**, **Häntälä** Orhinselkä, pelto, joka on muodoltaan kupera, vuoden 1794 isonjaon karttaselitelmissä on merkitty nimi Århinselkä, mistä päätellen nimi on syntynyt jo satoja vuosia sitten. Paikan rinnakkaisnimi

Häntälän Orhinselkä lokakuussa 2007. Niitty kasvaa nykyisin puita, mutta osa äyriäistä on laitumena. Kuva Timo Alanen.

on Orhinperse. **Somero**, **Kerkola** Orhinselkä, harjanne. **Kiikala**, **Kärkälä** Orhinselkä, pelto, jonka kahta puolen on viettävä töyräs. Lisäksi **Somerniemen Palikaisissa** on Orhinselkä, pitkä ja kapea mäki. Lähitienoolla **Halikon Ammakon** kylässä on Orhinselkä-niminen mäki. Kauempanakin on harvakseltaan tämäntapaisia nimiä: **Tohmajärvellä** Oriinselkä, suon keskellä sijaitseva kuivempi maa; **Kolarissa** ja **Pellosa** Orhinselkä tarkoittaa Tornionjoen väylässä olevaa kiveä; **Vetelissä** on Orhinselänkytömaa ja Orhinselänniemi; **Kolarissa** on Orhinselänniva.

Mainitut nimet kuuluvat nimeämistapaan, jossa eläintä tai vanhaa ihmistä tarkoittavaan sanaan on liitetty -selkä ja yhdistelmän avulla on tuotettu paikannimistöä. Osa nimistä tarkoittaa vesistöjen selkiä, avaria vesialueita, mutta osa kumpareita tai mäkiä niin kuin Rekijoen varren Orhinselätkin.

Nimiarkiston paikannimikokoelman mukaan tavallisin tähän ryhmään kuuluva nimi on Sianselkä. Näitä nimiä on lähes koko Suomessa, mutta Karjalasta ne näyttävät melkein kokonaan puuttuvan. Nimien

sanotaan tavallisesti johtuvan siitä, että paikat – tavallisesti mäet, harjut tai kivet – muodoltaan muistuttavat sian – tai metsäsian eli mäyrän – selkää. Tunnusomaista näyttää olevan se, että kohteen keskiosassa on pieni notko niin kuin sian seläsäkin. Somerolta katsottuna lähin Sianselkä on **Muurlassa**, jossa on tämänniminen rajakivi. Vuoden 1762 karttaselitelmissä on kerrottu, että nimi johtuu nimenomaisesti kiven muodosta: harjanteisen kiven keskellä on ollut pieni notkelma.

Toinen eläin, jonka selän muodon mukaan paikkoja on nimetty, on juuri hevonen. Nimet eivät ole äänneasultaan yhtenäisiä, vaan aines on hajaantunut, sillä on syntynyt neljä suurehkoa ryhmää: Heposelkä, Hevonselkä, Hevosselkä ja Hevosenselkä. Näistä Heposelkä ja Hevosselkä tunnetaan ensisijaisesti Itä-Suomessa.

Muita suppeita – muutaman nimen käsittäviä – nimiryhmiä ovat seuraavat: Härkselkä, Härkäselkä, Häränselkä, Kaakkurinselkä, Kakonselkä, Kalanselkä, Karhunselkä, Koiranselkä, Koninselkä, Kuhanselkä, Kuikanselkä, Kurenselkä, Kurjenselkä,

Leivonselkä, Ohonselkä (Oksi 'karhu'), Oravanselkä, Orhinselkä, Petronselkä (Peuranselkä), Poronselkä, Pukinselkä, Pääskynselkä, Saukonselkä, Sudenselkä, Tikanselkä ja Vuohenselkä. Ihmiseen viittaavat Akanselkä, Akonselkä, Eukonselkä, Muorinselkä, Ukoncelkä, Äijänselkä ja Ämmänselkä.

Suunnilleen samaan tapaan kuin -selkä-nimet ovat syntyneet myös kansanomaiset -perse-paikanimet, joiden alkuosana on eläintä tai vanhaa ihmistä tarkoittava sana. Toiset kohteet tarkoittavat kumpareita, toiset vesistöpaikkoja, esimerkiksi pieniä lahtia tai pohjukoita. Syntyineksiltään nämä nimet muistuttavat paljon edellä mainittuja -selkä-nimiä. Yleisempiä ovat seuraavat nimiainekset: Hevonperse, Häränperse, Karhunperse, Koiranperse, Lampaanperse, Lehmänperse, Sianperse, Varsanperse. Kuoppamaisen painanteen nimityksiä ovat tavallisesti Padanperseet, esimerkiksi **Somerniemen Härjänlahden** Padanperseennäki. Pyöreähköön kuoppamaiseen muotoon perustuvat

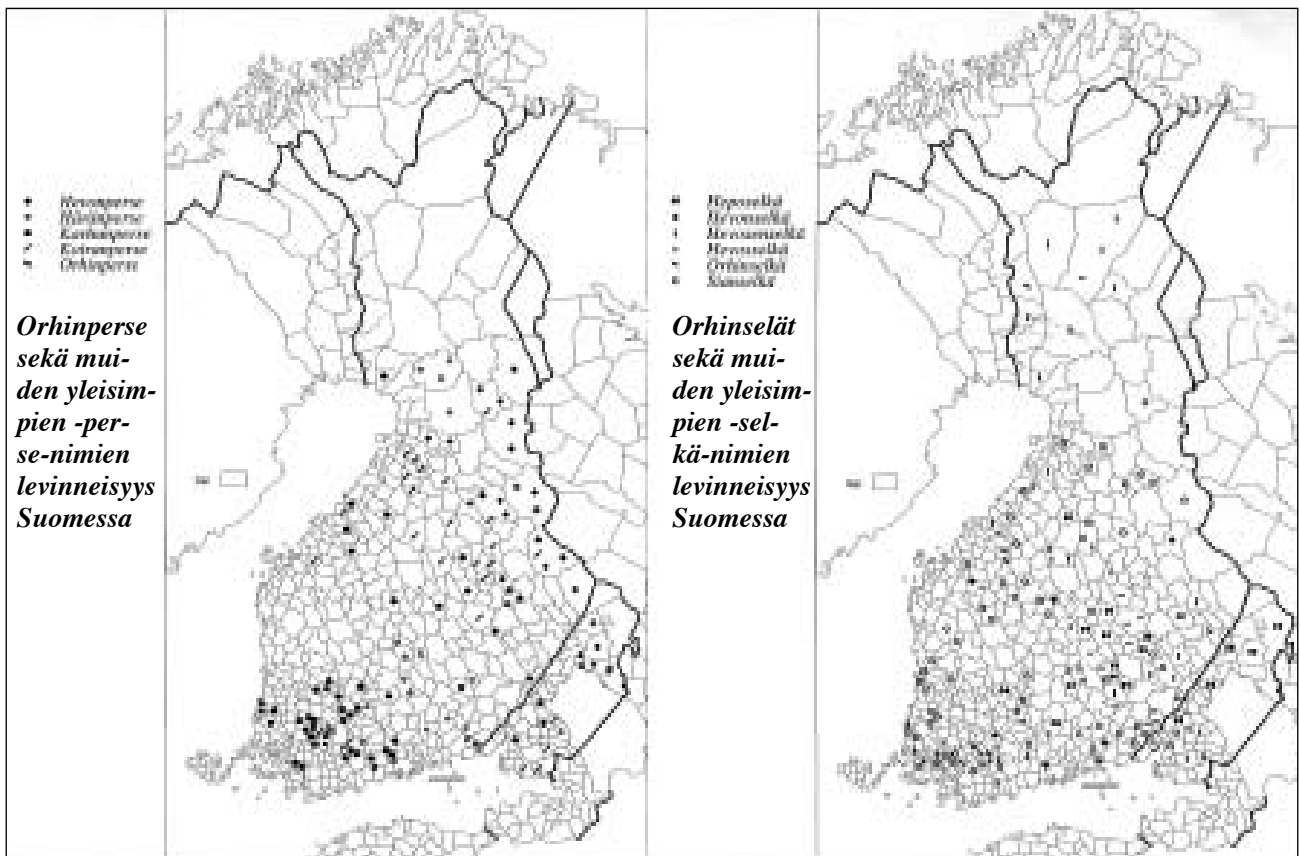

Helavalkeat Orhinselällä noin vuonna 1955.

nimet Ukonperse ja Ämmänperse – on sanottu, että kuoppa on muodostunut, kun ukko tai ämmä on istunut paikalla. Savossa on muutama lahti ja lahdenpohjukka, joiden nimenä on paikan muodon mukaan Muorinperse.

Myös muutamat näistä -perse-nimistä ovat vanhoja, sillä **T. I. Kosken Hongistosta** on jo 1700-luvun lopulta merkintä viljelysnimestä

Hevonperse, **T. I. Kosken Halikolasta** on vuonna 1801 merkitty niitynnimi Lampaanperse ja **Ypäjän Mannisista** on merkitty Koiranperse jo vuonna 1793. Kuten oheisesta kartasta ilmenee, Someron ympäristössä ovat yleisemmin tunnetut nimet juuri Karhunperse ja Häränperse sekä Koiranperse. Häntälän Orhinperse on täysin ainutlaatuinen,

Elli Toivosen elämä

Lähden liikkeelle valokuvasta: syyskuun lopun iltana vuonna 1964 setäni, valokuvaaja Olavi Virtanen asettelee isoäitini sisaruksia riviin yhteispotrettia varten Hirsjärven kylässä. On sisaruksista kolmanneksi nuorimman, Mikko Salaman (1899–1981), 65-vuotis-syntymäpäivät.

Erääseen otokseen tallentuvat päiväsankarin lisäksi kahden naimattomana pysytelleen neidin kasvot. Itsetietoisien Elinan (Salama, 1894–1981) vieressä seisoo Elviira tai Elli (Toivonen, 1896–1970), niin kuin häntä kutsuttiin. Hänestä huokuu sellaista vienoutta ja haurautta, että häntä tekisi mieli halata. Kuka tuo siro neiti-ihminen mahtoi olla? Ja miksi hänen sukunimensä on Toivonen eikä Salama?

Kasvinkumppaneistaan erotettu

Elli Toivonen syntyi Someron Hirsjärven kylässä kesäkuun 23. päivänä vuonna 1896. Räättäli Kalle Salamalle ja hänen puolisolleen Kustaa-valle oli syntynyt ennen Elliä jo viisi lasta. Myöhemmin perhe kasvoi vielä viidellä jälkeläisellä. Kaikki Kallen ja Kustaavan lapset saivat viettää lapsuutensa kotitalossa Salaman torpassa – paitsi Elli.

Kun Elli oli 7-vuotias, hänet annettiin kasvattilapseksi Kustaavan lapsettomalle veljelle Amatukselle. Heinäkuun viimeisenä päivänä vuonna 1903 Ellin kirjat siirtyivät uusien vanhempien myötä Helsinkiin. Samalla sukunimi vaihtui Toivoseksi.

Miksi juuri Elli annettiin perheestä pois? Oliko hän hankala lapsi vai enonsa Amatuksen suosikki? Jos Kallella ja Kustaavalla ei ollut varaa elättää lapsikatrastaan, miksei Amatukselle annettu perheen nuorimpia, Mikkoa tai Niiloa?

Kenties Ellin kaupunkilaistumiseen ei liity sen kummempaa dramatiikkaa. Ehkä nuoren, reippaan ja ahkeran pikkutytön on katsottu

Elli Toivonen, Elina Salama ja Mikko Salama syyskuussa 1964 Mikko Salaman 65-vuotissyntymäpäivänä. Kuva Olavi Virtanen.

olevan valmis lähtemään autonomisen Suomen pääkaupunkiin. Täysin irrallaanhan Elli ei koskaan elänyt sisaruksistaan ja biologisista vanhemmistaan. Elli piti koko elämänsä ajan säännöllisesti yhteyttä toiseen kotiinsa kirjein ja postikortein.

Olipa Ellin muutto itsestäänselvyys tai tragedia, sillä oli varsin kauaskantoiset seuraukset. Elli eli toisenlaisen elämän kuin sisaruksensa.

Suurkaupungin tyttö

Ellin ensimmäisiin elinvuosikymmeneen on vaikea saada tarkkaa otetta. Säilyneiden lähteiden avulla isotätini elinympäristöä on mahdollista rajata vain hieman: muutettuaan 7-vuotiaana Helsinkiin, Elli asuu kasvattivanhempiansa kanssa useissa eri osoitteissa. Somerolaistytölle tulevat tutuksi Sörnäisten, Vallilan ja Kumpulän työväenkaupunginosien korttelit. Helsingin poliisilaitoksen osoitekorttissa Intiankatu, Aleksis Kiven katu ja Porvoonkatu vaihtavat säännöllisesti paikkaa Elliä koskevissa tiedoissa.

Taivasiin kurkottavat kerrostalot, kiireiset ihmiset ja kadun melskeet

tutustuttavat Ellin nopeasti urbaaniin elinympäristöön; maailmaan, joka ei hänen somerolaisille sisaruksilleen tule tutuksi vielä vuosikymmeniin. Kuvapostikortit Helsingin nähtävyyksistä sentään välittävät Somerolle suuren maailman tuntua.

Ellin opinnoista ei ole mitään säilyneitä tietoja. Ensimmäisen viitteen Ellin lahoista antaa vasta 1920-luvulta peräisin oleva ammattimerkintä Helsingin poliisilaitoksen osoitekortissa: kiertokoulunopettaja. Ammattia tukee Ellin valokuva-albumista löytyvä kuva, jossa hän poseeraa kameralle itsenäisen nuoren naisen elkein kirja kädessä ja silmälasit päässä.

Opettajatar Toivonen lienee siis saanut työläistäustasta huolimatta jonkinlaista oppia Helsingissä. Opinnoista ja huomattavasta kielellisestä lahjakkuudesta kertoo sekin, että 1950-luvulla Elli kävi kirjeenvaihtoa ruotsiksi ja englanniksi sisarenlastensa kanssa. Etenkin ruotsia Ellin kerrotaan puhuneen ja kirjoittaneen kuin äidinkieltään. ”Kun minä puhun ruotsia, minä ajattelen ruotsiksi”, kerrotaan Ellin tokaisseen. Kuvaavaa on, että vielä vanhoilla päivillään ollessaan sairaalahoidossa, Elli vaati lääkärin puhuttelevan häntä ruotsiksi, koska se oli hänestä sivistyneistön kieli.

Mistä kiertokoulunopettaja sitten on voinut hankkia sellaisen kielitaidon? Kovin paljon rahaa Ellin koulutukseen on tuskin panostettu. Kasvatti-isä Amatus teki töitä rautatieläisenä VR:n konepajoilla.

Opettajanuran loppu

1920-luvun puolessavälissä Ellin kasvattiäiti kuolee. Oletan, että se on ollut taitekohta nuoren opettajattaren elämässä. Itsellinen tulevaisuus saa jäädä, kun Ellistä tulee kasvatti-isänsä taloudenhoitaja ja ainoa lähimmäinen. Seuraavat parikymmentä vuotta Elli elää tietyvästi yhdessä Amatuksen kanssa. 1930-

Elli Toivonen studiokuvassa yhdessä sisarensa Hilja Virtasen kanssa. Keskellä oleva nainen on tunnistamaton. Kuva Markus Virtasen.

luvun puolessavälissä he asuvat hetken aikaa myös Somerolla Rauhalan talossa. Silloisella Keuruunkujalla (nyk. Antintie) on heidän luonaan myös jonkin aikaa Ellin biologinen äiti Kustaava, jonka lonkka on murtunut.

Amatuksen halvaannuttua, Elli muuttaa kasvatti-isänsä kanssa Siuntioon, jossa Ellin sisar Irene Roos asuu perheineen. Ellin päivät täyttyvät vuodepotilaana makaavan Amatuksen hoitamisesta. Omaa aikaa hänellä ei ole juuri ollenkaan ja kaupassakin pitää käydä juosten, ettei Amatus hermostuisi.

Kunnes siipi murtuu

Kesällä 1944 patruunamaisen Amatuksen hoitaminen alkaa käydä Ellille Siuntiossa liian raskaaksi. Elli väittää poliisiasemalla, että hänen leipänsä

on myrkytetty. Poliisit nauravat hänet ulos. Sitten tapahtuu käännekohta.

Nuori Elli Toivonen.
Kuva Markus Virtasen.

Eräänä päivänä hän syyttää naapurinrouvaa varkaudesta ja uhkaa häntä leipäveitsellä. Poliisi hakevat harhaluuloista kärsivän Ellin ja hänet viedään mielisairaalaan hoitoon.

Muutaman kuukauden kuluttua Amatus kuolee vanhustentalossa. Siunaustilaisuudessa Siuntiossa ovat läsnä vain Ellin sisar Irene ja tämän lapsenlapsi Lyyli Honkio. Elli itse ei ollut saattamassa kasvatti-isäänsä tämän viimeisellä matkalla, sillä hän oli tuolloin vielä hoidossa. Ellin hoitojakson pituudesta ei ole täyttä varmuutta. Lyyli Honkio arvelee, että se olisi kestänyt 1–2 vuotta. Sairaalahoidon jälkeen hänen todellisuudentajunsa oli kuitenkin normaali.

Hoitojakson jälkeen Elli asuu osoitekorttien mukaan edelleen Helsingissä. Tällä kertaa kuitenkin Korkeavuorenkadulla Ullanlinnan kaupunginosassa, jossa hän kuuluu Johanneksen kirkon seurakuntaan. Osoitekorttiin ei ole kuitenkaan täysin uskominen, sillä ainakin 1950-luvulla Ellin tiedetään olle kelleen Somerolla, jossa hän toimi lastenhoitajana linja-autonkuljettaja Jorma Kivistön perheessä.

Lopullisesti Elli palasi synnyinpaikkakunnalleen vasta jäätyään eläkkeelle 1960-luvun alussa. Tuolloin hän muutti asumaan isoäitini Hiljan luokse Salaman torppaan; siihen kotitaloon, josta hän oli lähtenyt Helsinkiin.

Epilogi

Ennen kuolemaansa Elli mursi lonkkansa, minkä vuoksi hän vietti viimeiset elinkuukautensa Someron entisessä vanhainkodissa Härkälässä. Lyyli Honkio kävi tervehtimässä häntä siellä säännöllisesti. Tarjotesaan vanhalle neidille appelsiineja, Lyyli sai kieltävän vastauksen: "Kiitos ei. Kaikki on jo turhaa. Minä odotan vain viimeistä juhlaa."

Isotätini Elli Toivonen kuoli 5.5.1970. Hänet haudattiin Someron hautausmaan uudelle puolelle. Ellin haudalla ei ole muistomerkkiä.

Lähteet:

Lyyli Honkion, Elli Peltosen, Helge Salaman, Onerva Sydänmaan, Kalle Toivosen, Rauni

Kuvan kertomaa

Opettajan ja oppilaiden nimet alkaen takarivistä vasemmalta oikealle. 1. Opettaja Hulda Alha, 2. Fanni Vinha, 3. Yrjö Vinha, 4. Erkki Rantanen, 5. Viljo Paju, 6. Lauri Hakamäki, 7. Arvo Nyström, 8. Jussi Paju, 9. Martti Mäenpää, 10. Eemil Nummila, 11. Taimi Ojalin, 12. Esteri Nummila, 13. Aina Nummila, 14. Lempi Virtanen, 15. Aili Tuominen, 16. Hilja Ilola, 17. Selma Ilola (Olander), 18. Selma Mäenpää, 19. Esteri Kuusisto. Kolmas rivi: 20. Olga Hakala (Vanhala), 21. Lea Jalava, 22. Meeri Waltzer, 23. Kustaa Leppälä, 24. Sulo Rantanen, 25. Väinö Nikama, 26. Urho Timperi, 27. Sauli Mattila, 28. Mauno Stark (Sarvarinne), 29. Tyyne Yli-Ollila, Eturivi: 30. Erkki Hakala, 31. Perttu Ruohonen, 32. Aimo Rantio, 33. Siiri Waltzer, 34. Saima Mikkola (Hakamäki), 35. Sylvi Roto, 36. Helvi Sirén, 37. Arvo Virtanen, 38. Reino Sirén ja 39. Aune Yli-Ollila.

Kuva Somero-Seuran kuva-arkisto.

Somero-Seuran kuva-arkiston kuva esittää Kurjen kiertokoulun oppilaita vuonna 1920. Taustalla Roton talon pääty Sylvällä. Alkuperäinen kuva on Antti Hakamäen. Henkilöiden tunnistuksessa auttoivat Taimi Ojalin, Lauri Hakamäki ja Voitto Ollonqvist. Armas Ojala auttoi kirjoittajaa muistikuvien kirjaamisessa. Tietoja on koottu myös kirkkoherranvirastosta.

Muistelmia kuvan ihmisten elämänvaiheista: Takarivissä vasemmalta Fanni Vinha (s. 11.3.1907, k. 30.8.1929) kuoli ilmeisesti tulirokkoon. Ollilan Sipun Närikön lohkotilallisen tytär. Olisiko Närilä, joka on nykyään Ilmosen Heikin hallussa, ennen ollut Närikkö. Ylöpirtin talon yläpuolella oli Vinhan tupa, josta Vinhan perheenjäseniä muutti Sylvänän nuorisoseuran taloon asumaan.

Yrjö Vinha kiersi kaupustelemassa vanhan matkalaukun kanssa partakoneen teriä, peilejä ja muuta pikkutavaraa. Hänellä oli sairaus, jota sanottiin tanssitaudiksi.

Erkki Rantanen toimi nuorempana kirkkoherra Aaltion kuskina. Eräässä isäni kirjeessä, jonka hän kirjoitti rintamalta Tulemajärveltä kotiin, on maininta, että Erkki Rantanen on pahasti haavoittunut. Hän kuoli

4.8.1941, ja hänet haudattiin väliaikaisesti Salmiin. Myöhemmin hänet siunattiin Tampereelle 26.7.1943, jossa hän asui perheineen ja oli ehtinyt toimia ennen sotaa rakennusmiehenä.

Viljo Pajulta on säilynyt tämän kuvan ottoajalta lukuseteli josta selviää, että lukuhommat ja katekismuksen tuntemus ovat olleet aika hyvin hallussa, mutta veisuumiehiä Viljo ei ollut. Viljo Pajun poika ja Olka Hakalan (Vanhala) tytär ovat keskenään naimisissa.

Lauri Hakamäki ja Saima Mikkola olivat naimisissa. Lauri oli rakennusmiehiä kuten myös poikansa Antti, joka omistaa tämän alkuperäisen kuvan.

Jussi Paju erehtyi tekemään läheistä tuttavuutta toiselle lupautuneen neitosen kanssa Haalin perunakuopan yllä. Sulhanen näki kyseisen tapahtuman ja sanoi, että siellä oli käynnissä "savolaismalliset kangaspuut". Myöhemmin sulhanen pisti piirileikissä puukolla Jussia selkään, mutta onneksi siitä ei tullut sen pahempia seurauksia.

Jussi Paju oli sodassa pataljoonan komentajan ratsulähettilä. Hän kaatui Syvärin voimailotoksella syyskuussa 1941, ja on haudattuna Pöytyän sankarihautaan.

Arvo Nyström kaatui 23.12.1939. Ruumis jäi Muolaan Leipäsuolle.

Martti Mäenpää teki koko ikänsä mittaisen päivätyön Ollilan Seppälän työmiehenä.

Eemil Nummila (s. 31.10.1910) muutti 25.1.1938 naimatonna Hämeenlinnaan.

Seuraava rivi:

Taimi Ojalin (Lukumies) oli hyvä laulamaan. Hän oli rakennusmies Jalmari Lukumiehen vaimo ja Onerva Ollonqvistin äiti.

Ester Nummila (13.5.1904–6.7.1922) oli kuvan ottohetkellä 16-vuotias.

Aina Nummila (11.5.1906–28.8.1933) oli Sylvänän Koljon Nummilan torpan lapsia. Vuonna 1919 syntynyt Erkki (ei kuvassa) oli meillä renkinä.

Lempi Virtanen oli kotoisin Kalli-

ola-nimisestä paikasta. Lempin isällä oli paha paise rinnassa, johon hän sivelivät voiteeksi kärrynpyörän rasvaa. Rasva aiheutti kuolemaan johtaneen verenmyrkytyksen.

Aili Tuominen oli samaa sisarusarjaa Hilja Kulmalan ja Matti Tuomisen kanssa. Heidän isänsä oli kivimies, jonka sormet olivat menneet sahassa Haalilla. Hän käytti kädessään nahkatuppea.

Hilja Ilolalla on kaksi lasta. Hän asui veljensä kanssa, ja oli ystävällinen vaatimaton ihminen. Olin hänen hautajaisissaan.

Selma Ilola oli naimisissa Olanterin Martin kanssa. Heillä oli kuusi lasta.

Selma Mäenpää oli naimisissa Arvo Nyströmin kanssa. Heidän poikansa Paavo on rakennusmestari, joka on ollut pitkään rakentamassa kulmakunnan taloja.

Ester Kuusisto asui Somerniemellä Jakkulassa ja meni naimisiin konstaapeli Kalle Heinosen kanssa.

Olga Hakala oli naimisissa Johannes Vanhalan kanssa. Heillä oli neljä lasta, Olga kuoli nuorena.

Lea Jalava muutti Turkuun. Hänen veljensä Oiva oli kunnanvaltuustossa.

Meeri Waltzer kärsi kaatumataudista ja kuoli nuorena. Heidän taloansa pidettiin rosvojen pesänä. Talo oli melkein Sinkkalaa vastapäätä Myllykulmantien varrella.

Kustaa (Kössi) Leppälä ehti tehdä monennäköistä työtä muurauksesta tinaushommiin. Olen koulupoikana viennyt kahvepannun tinattavaksi Kössille. Heillä oli verstaas Ollilan koulun yläpuolella.

Sulo Rantanen oli Erkki Rantasen veli, ammatiltaan kirvesmies ja muurari. Hän asui perheineen Lehtimäenkulman Tuomolassa ja muutti myöhemmin Kaislarantaan.

Väinö Nikama oli sahanasettaja Ällin sahalla. Myöhemmin työnjohtaja ja puutavaramyymälän johtaja. Hänen poikansa Raimo viihtyy vielä nykyään metsähommissa paremmin kuin minä, ja se on paljon se.

Urho Timperi oli Sylvänän Timperin poika. Hän oli syntynyt 1912 ja kuoli jo 1924.

Sauli Mattila oli kauppias Jussi Mattilan ja Kalle Mattilan (Välimäki) veli.

Mauno Stark, myöhemmin Sarvarinne toimi lihakarjanostajana ja asui perheineen Rautelassa.

Tyynne Yli-Ollila oli tarkastuskarjakkoo. Hän kuoli nuorena, hautajaiset olivat 19.11.1944.

Erkki Hakala ja Helvi Siren menivät naimisiin ja heille syntyi kahdeksan poikaa ja yksi tyttö.

Perttu Ruohonen oli mukana pirtuhommissa. (Eetlan) Hemmin Perttu oli Kaarl Hemming Ruohosen poika. Hän muutti Kaislarannan rintamamiestalosta perheineen Malmille.

Aimo Rantio kaatui 4.7.1944 ja ruumis jäi taistelutantereelle, eikä häntä koskaan löydetty. Hän oli opiskellut Hyvinkään Pienviljelysneuvoja-opistossa.

Saima Mikkola oli kirvesmies Lauri Hakamäen vaimo.

Siiri Waltzer (Palomäki) s. 1915 oli viiden vanha kuvassa. Hän asui Kurjen tädin luona aivan kuvan otto-paikan vieressä. Hän sai keskikoulutodistuksen 1933 ja oli kauan virkailijana Someron postitoimistossa.

Sylvi Roto, isäni sisar, kuoli keltatautiin 7 vuoden vanhana tam-mikuussa 1921.

Kauppiaan tytär Helvi Siren meni naimisiin Erkki Hakalan kanssa.

Arvo Virtanen, jonka äiti, Su-vannan Oskarin sisar, oli kotoisin Sinkkalasta. Hän kuoli nuorena keuhkotautiin kuten myös Leo-veli ja äitikin.

Reino Siren sai keskikoulutodistuksen 1932 ja ehti opiskella kauppa-alaa ennen kuin kaatui väkivaltaisesti talvisodassa 26-vuotiaana.

Aune Yli-Ollila oli Paavo Pukkilan emäntä. Hän on ainoa edelleen vuonna 2007 elossa oleva kuvan henkilö.

Kuvan henkilöistä on 11 kuollut nuorena. Synä olivat keuhkotauti, tulirokko, keltatauti ja kaatumatauti. Sodassa kuvan henkilöistä kaatui viisi.

Muistoja Viljamista

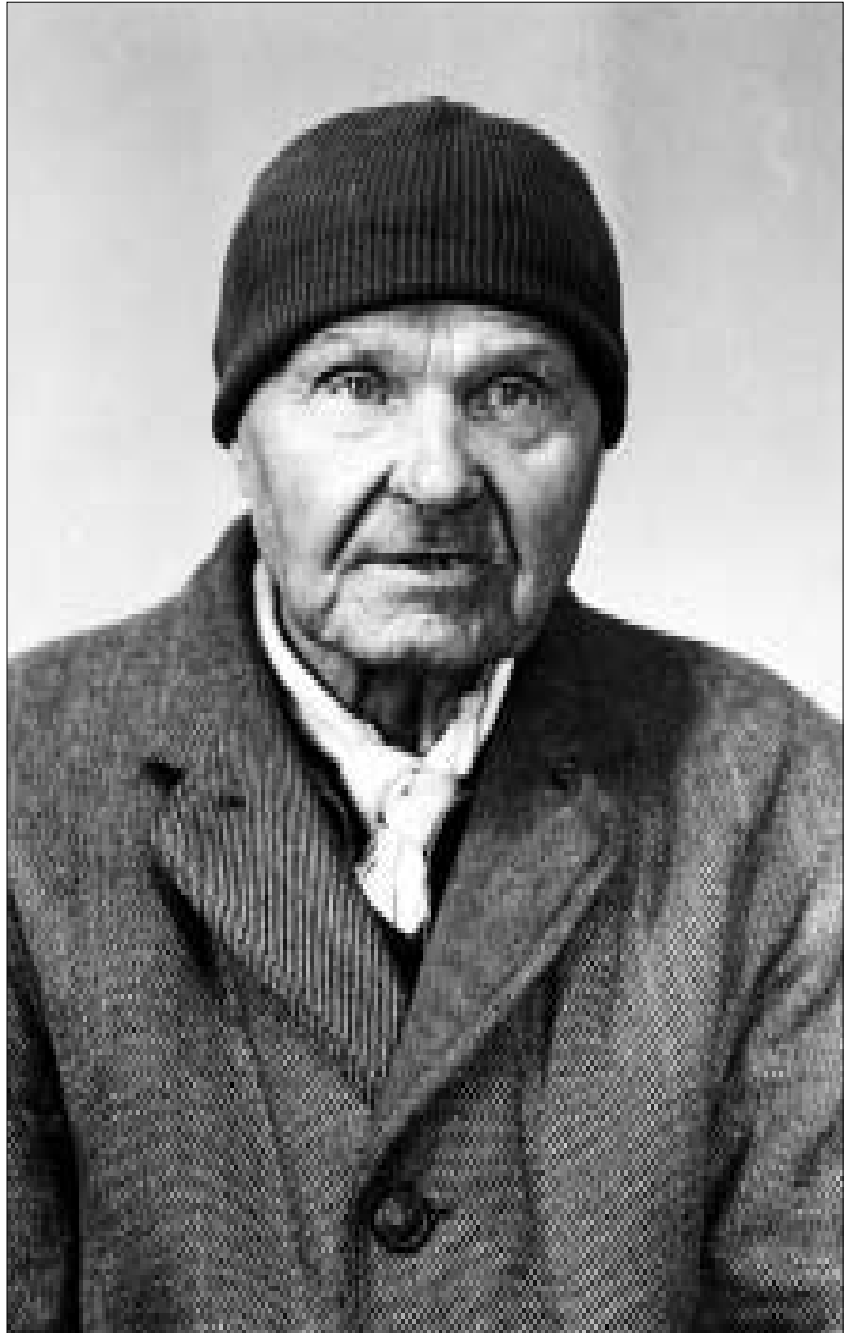
Uotilan Viljami oli iso, musta mies. Hän oli kiltti, eikä häntä peläty. Kesäisin hän kulki paljain jaloin. Hän tervasi jalkapohjansa, että ne tulivat vahvemmiksi. Hän teki kai jonkinlaista kulkukauppaa ja hänen nähtiin joskus myyvän onnenlehtiä ja tiedetään myyneen passinsakin ja joutui siitä nimismiehen puhutteluun. Hän sai kulkulupansa takaisin luvattuaan lähteä Venäjälle. Siitä ei tullut kuitenkaan mitään.

Viljami sai ihmisiltä ruokaa, yösijan ja vaatetta. Muun muassa apteekkari Laine Rundqvist antoi hänelle avustusta. Olin Someron Osuuskaupan kangasosastolla myyjänä, kun Viljami tuli kauppaan ja kysyi nahkatakin ja housujen hintaa. Sanoin, että ne ovat aika kalliit ja kysyin, että kuka ne maksaa. Viljami kaivoi rahat taskustaan ja osti kysymänsä vaatteet.

Tämä tapahtui 1945 tai 1946 talvella. Silloin oli metsänomistajilla pakkohakkuita, oli luovutettava halkoja lämmitystä varten. Niitä tarvittiin paljon osuuskaupassa, kun kaikki tilat lämmitettiin puilla. Pihalla oli valtavat halkopinot. Eräs nuori mies seisoskeli kaupan pihalla ja näki, kun Viljami nuhruisissa vaatteissaan iso paketti kainalossaan tunki itsensä halkopinojen väliin. Poika odotti, että Viljami tulisi jälleen esiin. Jonkin ajan kuluttua Viljami tulikin, mutta häntä ei olisi samaksi mieheksi uskonut. Niin komea Viljami oli uudet nahkaiset saapashousut ja nahkatakki yllään.

Viljami yöpyi talojen saunoissa ja riihissä ja heinäladoissa. Joskus joku isäntä pyysi häntä pilkkomaan puita. Vähin äänin hän lähti eteenpäin omia polkujaan. Hän ilmestyi taloihin mistä tahansa, tietä pitkin hän ei kulkenut. Hän oli työtävieroksuva, mutta rehellinen.

Miehelläni oli 1960-luvulla sekatavara kauppa Esson vieressä. Viljami tuli kerran taas piapoaineita ostamaan. Hän osti neljä litraa piimää

Viljami Uotila. Kuva Olavi Virtanen 11.7.1961. Somero-Seuran kuva-arkisto.

ja muutaman kilon piapojauhoja. Tuli kova ukonilma, ja salama iski Joensuun alakouluun ja se syttyi palamaan. Mieheni lähti tulipaloa sammuttamaan, hän oli näet palokuntalainen. Viljami tuli minun

mukaani asunnon puolelle ja pysyi siellä niin kauan kuin ukkosteli. Hän oli aika arka. Lopulta hän sai piaponsa syöttyä ja lähti.

Viimeiset vuotensa Viljami vietti Someron vanhainkodissa.

Viljami, Vinha ja koolikauppiaat

Vahrattiin tiälä tuvan hikiseen akkunaan tahkotust läiskäst. Mei oltiin piirretty hikkeen tikkuäijii, mikkä muuttus hullunkurisen näkösiks, ku hellast hohkaava lämpö pisti veten norumaal lassii ales monimutkasem muatosis vanois. Koillisest ploosaava tuulispää pyäritti puista tippunei, kellastunnei koivunlehtei, oli simmone ympyrkätuuli. Julma, mustansynkjä pilvehelma roiski jäätävää tihkuu mettän suajaan hua-vaavaa äijänköriläst päin naamaa. Uatlaan Viljami ei näyttäny eres huamaavan saret. Ilma sai sem pualest vissiin olla mitä tahtos, niinkum mailman tyäkki. Äijä ei ikäm missään eres tyän tapases käsiis tahrinu, se tiärettii.

Kurasen väriset vanhan armeijan sinelim peittämät hartjat oli kumaras, niinkuj jonkun näkymättömän taakan alla. Ei rekkala selkärepuum pruhju ainakan taakka ollu. Se lötkäätteli köykäsen näkösest äijän askelain tahrin, ihan kun Kulmalan Nuutin erestakasin kuuttoilevan ajokoiran korvak, kun se selvitteli oissii jäneksen jälkii. Viljami seisaatti, pyhkis naamaas ränkäläisseen nokkaroittiis ja jatko mennoos. Vaikka syksy oli aika pitkäl ja kylmä ilma, Viljamil ei ollu jalkinei. Karhun kápälän näköset, tervatut ketarat läiskäätteli vesiläppiin niät kura riisku. Meit tiärettiiin äijän saappaaij ja jalkaroikalain olevan selkärepuus. Ei siäl mittääm muuta kuulemma ollukkan. Joku utelias oli sallaa kattonu.

Hupi makas pihatom porstuvass kuano etukäpäläin päälä vahtimas liikennet. Se nosti päätäs, muk kun tunsii Viljami, ei viittinyk kastella turkkiis. Haukaatti muaron vuaks ja laski leukas takasiin kápäläim päälä. Vahtis kumminkiin toinen silmä ravollas. Viljami kuulu rapistavam porstuvass jakusta isommat vetet ja ottavan repun seljästäs. Tuvan ovi aukes. Viljami roikotti reppuus käresäs, meni penkim päähään istumaaj ja pisti repuj jalkais viäree, eikä puhunum mittään. Istus kynnärpää

polvil, vahtas permontolankkui ja huakas pari kol kertaa. Äijän touhut oli meitil tuttui, kun oltii monta kertaa niit vahrattu. Meittii naurutti, kun sen jakust lirus permanol Saimaav vesistön muotonen vesiläimiskä. Lopult Viljami avas silmäs.

–Ehtoot, sano.

–Ehtoot, ehtoot, isä ja äiti melkeen yhrest suusta.

–Aattelin poiketat teilä. Rintalas ei saanu mittää rauhaa. Kohta kun tuppaan pääsi, isäntä rupes vänkyttämää, et onks eksytty, vai ollaaks varshankjost liikkeel? Täytyy ensiin pikkase huakasta, kun sisäl tullee. Ihmisil nykymailmas minkäänsorttisii tapoi. Ennevanhaan sai istuut rauhas ja ajatella. Soraj jälkeem mailma menny merkilliseks. Kaikil jumalatoim kiiru, niinkum mailma sil reeraan tulis, Viljami rikeras.

–Simmöst se o – Viljami sentäänj jaksaa kulkeet... Sattu olemaan korvike lämpyst, jos viaraal passais? äiti sano. Kolisteli astjakaapist kupim, pisti pöytäaj ja kaato korviket täys. Meis seurattiin silmä kovana orotetavaa näytöst.

Viljami änkes penkist ylös, harppo pöyräv viäree, otti kupin kättees ja kaato lorotti seisovalttas kurkkuus ja kömpi takasiin penkil. Seuraava kuppi meni sammaa soitto, niin kauvan kun porovettä pannus piisas. Oli sil ihmeellinen nialu. Veti nielemätä niät horaatti. Viljami ei turhii höpissy. Istus penkin pääsä puhumata kattelemas meitin touhui.

Oltii jo syäty, mut äiti arvas Viljamil olevan nälkä. Pisti kalikoi hellam pessäaj ja rupes lämmittämään perunasopal loppuu, nosti kaapist leipälooraj ja pöytäkanullisem maitoo. Käski Viljamin syämää, kun soppa lämpis. Se taitto polvem päälä reilunkokkoisel leivänkappala, kauho soppaa lautasen täys ja rupes lusikoittemaa. Nialust lutkaatti isokki liha- ja perunankappalat pureskelemata. Meittii olis nauruttannu, mut tirskaukset täytyt niällä, ettei äijä suuttunu, niinkun kerran sattu. Sillon

se peljästytti meitip pahemman kerra. Nyt täytyt vaan potkiskella pöyrän alla toisiitain, kuv Viljamin aatamimomena teki tavallist kummallisemmal lutkaukse. Huamen olis kouluks kavereil ihmeteltävää. Markus-setän lastentunti jäis toiseks. Se oli ihav varma juttu se. Niinkun syksyenenkin tapaus aikanas oli:

Sillov Viljami makas meijäm mettän syrjäs kuusen alla. Luultiin et se on kuallu. Oli aika kylmä. Yälä satanu luntaki. Kinoksest näky paljaat varpaat ja sinertävä nokka.

–Täytyy vissii raahata raato kirkol. Nimismiäs ja kunnallääkäri saavat syynätä kualinsyyn, isä sano. Kuv vainaa kaivettii hankest, Viljami heräs. Rapisteli lumep pompast ja märisi, ettei anneta ihmisen eres huilata. Kohta ollaa repimäs.

Isä käski Viljamim pittää suus kiine, kiipemääm Pläsiiv vetämäl loorarekkeej ja kyyritti sairaalaa. Siäl siit oli ollu aika riasa. Oikja kontti kylmettynny. Isovarpaas paletuma ja kualio, mikä täyty leikata. Terval tokrattuu kápälää ei meinattu saara puhtaaks. Jonkka oli kironnu Viljamin törkyturpa-sontiaiseks. Pahemmaks mitä oli eläisäs nähny ja Viljami oli käskeny akkain putsata tärpätil. Sil Lonsjoon Kallen nappulakin oli putsattu. Pojat sallaa vaihettanneet Kallen Niveam, mitä se ehtosiin nappulaas hiaro, lankkipurkiks, eikä Kalle ollup pimjäs huamannu. Pip-peli aamul ku jatsarin vars. Tärpätti siihenkin tehos, Viljami oli kaniissy. Jonkka ruvennu nauramaan kippuras, eikä hommast meinannu tulla mittää. Jonkka oli käskeny Viljamin käyttämään jalkinei, niinkun ihmisekki ja kirjottannu piruttas reseptinkin, vaikkei Viljami osannu eres lukkeet. Eikä neuvo ols peril menny, vaikka olis osannukki. Repusas Viljami jalkinei ja roikalais viälkin kuljetti.

Viljami pisteli kattilan tyhjäs, eikä tukaunnu lihankappalii, vaikka mei luultii. Röyhtäsi päälä kun satakilonen sika. Känkkäs istumaam penkil ja tahkos varpaantynkilläs

Saimaav vesistö hajallas, haukotteli kun hippopotamus ja ryhnytti päättä. Etusormen kynnen alla oli jäänyt täi, minkä rusautti penkin kulmaa, niät verine priiskala vaaj jäi.

–Aattelin jäärä teillä yätä, se sano. Äiti hunteeras vähän aikaa.

–Jos pettaisin saunatuppaam matrassij ja hevosloime, nii tarke-nee.

Aikasiin aamuul Viljami tuli tup-paa, tyhjensi mittään sanomata kaffepannun ja leipäloora, nosti repum pykälääj ja lähti talsimaan etteenkäsi. Sarekkin oli laannu.

Pariv viikom päästä klempsuutti “kaupjas” Yrjö Vinha meilä. Käres

roikku kulunu kapsäkki – Yrjön kaup-papuari. Äijänpruhjum pää keikkus, silmät räpsy ja sylki priiskaatteli ännkkäämisen tahris. Yrjö kraplas ruastuneel lukun auki ja rupes esit-telemmää:

–O-olis hiusneuloi ja-ja täikamp-poi, o-oikee hyvvi.

Kapslaukun sisältö tiärettiin aika nuukaa. Sekalaist krääsää siäl oli: kamppoi, hiuspinnei, nuppineuloi, joskus senttääm miästen sukkiiki. Kevväisiin Yrjö kokos jostaim maka-siininpohjalt rikkaruahoin ja vimain siämenii ja pisti ruskjoisiim pape-ripusseiisii. Kauppas niit porkkana,

naurii, taikka juntin siämeninä. Kum-mottoon sattuu. Pusseim päälä soh-ras lyijykynän kans jottain kirjaimein tapasii; vissiin tavaraselostuksiks. Ei Yrjö kirjottaat osannu, eikä lukkeet. Leikispäitten silt joskus muutama pussi ostettii ja paiskattiim pois, kun Yrjö lähti.

Koolikauppiat, mikkä kauppas fatei ja muita savikuppei, kulki ja. Muutamil oli hevone, köyhemmil käsikärryt tai vesikelkka. Välist kulki simmone jaatlaalainen äijä, mikä sanos:

– Tää onkii sellast kankast, ettei kaupast saakkaa, kun kauppas

Koolikauppias Kalle Ruoho, lempinimeltään Pikku-Kalle ja vaimonsa Alma sekä Pentti-poika. Koolit on pakkattu heiniin. Kuva Aila Talosen.

Saviastioiden myynti tapahtui kiertelevien jälleenmyyjien avulla. Heitä nimitettiin koolikauppiaksi tai kuppilumppareiksi, koska monet tekivät koolikaupan lisäksi lumppukauppaa. Monet heistä olivat kunnoltaan tai työkaluiltaan sen tason miehiä, etteivät olisi leipäänsä pystyneet joka paikassa saamaan, vaikka ei kai se helpolla tässäkään tullut. Toiset tekivät hevosella pitempiä kierroksia. Kuka ei saanut hevosta hankittua, se teki käsikärryillä tai kelkalla työntäen pienempiä myyntimatkoja. Vilenin Ville, joka asui Laukon myllyn lähellä oli yksi heistä. Maijalan Jaako oli vakituinen myyjä, eikä paljon muuta tehnytään, samoin Kaarlo Villberg, entinen Syrjälän torppari Sillanpään torpasta. Hän kulki koolikaupalla myös Maijansa kanssa. Maija, joka oli palveluspaikoissaan oppinut puhumaan ruotsia, kehui, että hän sai hyviä kauppvoja herrasväen kanssa. Kulmalan Kalle oli käsikärrymies.

Toisinaan ihan raavaat rahtimiehetkin, kuten Haapaniemi, otti rekeensä täyden kuorman vateja ja lähti kaupalle. Jos ei sattunut muita hevosajvoja ja rahtihommia olemaan, niin maakunnasta löytyi töitä paremmin, kun oli liikkeellä. Eräs kauppias oli liikanimeltään Mullikka-Jussi. Hän ei ollut käynyt edes rippikoulua.

Kalle Pirttilä

Maidonvartija ja separaattori

Heräsin oven narahdukseen. Äiti tuli jo aamulypsyltä sisälle.

– Psst, älä herätä pikkuveljeä ja -siskoa. Nuku sinäkin vielä, en ole keittänyt aamupuuroakaan.

Nousin sängystä ja vedin vilapaidan päälleni. Talvisaikaan tuvassa oli aina kylmä aamuisin. Kamaria ei lämmitetty lainkaan, ja asuimme kaikki tuvassa. Isovelikin nousi pukeutumaan ja laittoi kirjoja koulureppuunsa.

Äiti oli laittanut tulen hellaan jo ennen lypsylle lähtöä. Nyt hän kaatoi vastalypsetyn maidon separaattorin altaaseen, asetti tyhjän ämpärin lattialle torven alle ja tarkisti, että kerma-astiana oleva lasipurkki oli toisen torven alla. Separattorin osat hän oli koonnut jo illalla, ettei kolistelisi niitä aamulla, kun lapset vielä nukkuvat.

– Sinähän voit keittää puuron, sanoi äiti ja alkoi kiertää separattorin veivistä.

Otin punaisen emalikattilan ja laitoin sen pohjalle maidonvartijan, kymmensenttisen posliinikiekon. Äiti katsoi, että laitoin kiekon oikein päin, uritettu puoli alaspäin.

Separattori oli saavuttanut äidin mielestä oikean kierrosluvun. Äiti avasi ylhäältä hanan ja maito alkoi lorista kaaressa ämpäriin, ja toisesta torvesta tippui harvaksen kermää lasipurkkiin. Aikaisemmin separattorin veivin isossa rattaassa oli kello, joka kilahti, kun kierrosluku oli oikea. Äiti oli nyt ottanut kellon pois, ettei se herättäisi lapsia.

Hain kylmästä eteisestä kattilan puoliilleen maitoa ja laitoin sen tulelle. Lisäsin pesään pari puuta ja poltin vähän someani. Hellan luukun nuppi oli kuuma. Olin kesällä tehnyt äidille vispilän kuorituista koivun varvuista. Otin sen nyt kaapista ja aloin hiljaa sekoittaa maitoa. Äiti veivasi edelleen separattoria.

Tap. Taptap. Tap. Taptaptap. Maidonvartija alkoi naputtaa kattilan pohjalla. Se varoittaa, ettei maito

pala pohjaan.

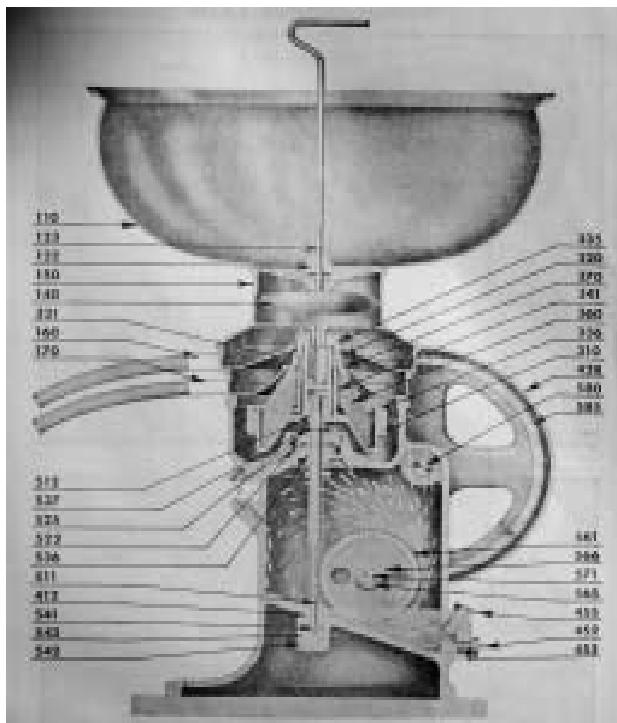
– Siirrä se siivuun, komensi äiti.

Aioin tarttua kattilaan. Sehän on kuuma. Keksin raahata sitä korvasta hellan-koukulla. Se oli vähällä luiskahdtaa, kun se ensin takertui hellan rinkeihin. Onneksi maito loppui separattorista. Äiti vei maitoämpärin eteiseen jäähtymään ja toi tullessaan jauhokauhalla ryynejä säkistä. Hän sekoitti puuroa pienellä härkäkäimellä, sekoin lasten tekemä.

Äiti kaatoi puuron kattilasta lautasille. Itse hän söi loput suoraan kattilasta ja ojensi minulle maidonvartijan. Nuolin sen puhtaaksi puurosta. Oli kiva kuljettaa kieltään pitkin maidonvartijan uurteita.

– Tiskaisitko separattorin.

Kaadoin vesikupillisen kylmää vettä separattorin altaaseen ja tar-

Milka-separaattorin läpileikkaus.

Kuva Olavi Virtasen.

tuin veiviin. Se oli raskas. Piti tarttua molemmiin käsiin, että sain sen liikkeelle. Äiti käänsi torvet päällekkäin, ja tiskivesi lori nyt sian ämpäriin. Sitten irrotin separattorin osat yksitellen ja pesin ne alumiinivadissa, joka äidillä oli lämpenemässä hellan takalävellä. Pesuaineen nimi oli Raila. Sitä ostettiin osuusliikkeestä vanhaan viinapulloon.

Viimeksi jäi separattorin kuula. Sen mutteria en jaksanut kiertää, vaan äiti avasi sen separattorin penkin päässä olevassa telineessä avaimella. Kuulan osat, pienet peltikartiot, piti tiskata yksitellen ja pujottaa järjestyksessä kuivausripustimeen, jotta osaisin koota sen taas uudelleen. Lopuksi osat huuhdottiin, ja äiti vei ne ulos kuivumaan menessään navetalle porsaita ruokkimaan. Isoveli lähti kouluun. Pikkuveli ja -sisko nukkuivat vielä.

Maidonvartija on posliinia ja se pannaan kattilan pohjalle.

Kuva Olavi Virtasen.

Satulinkivi eli Vahankivi on saanut esittelytaulun

Ollilan kylän Hallahuhdan kivi sijaitsee Vanhalan metsässä. Kuva Voitto Ollonqvist. 2007.

Someron kaupungin, Tammelan ja Jokioisten kuntien rajakivenä oleva Satulinkivi eli Vahankivi on rauhoitettu luonnonmuistomerkiksi vuonna 1963. Rauhoituspäätöstä anoi kolme maatilaa: Satuli, Harmaa ja Rajamaa, joiden rajakivenä tämä suuri siirtolohkare myös on.

Viime vuonna kiven läheisyydessä yli 80 vuotta asunut Pentti Näykki esitti ajatuksen, että tavallisen luonnonmuistomerkkin lisäksi viereen pystytettäisiin taulu, jossa kerrotaan kivistä enemmän. Kolmen kunnan

ympäristötoimen, Lounais-Hämeen Luonnonsuojeluyhdistyksen ja muutamien yksityishenkilöiden muodostama tiimi pani sitten toimeksi, ja nyt kiven viereen on pystytetty taulu, jonka pohjana on ilmakuva kivistä ympäristöineen. Lisäksi taulussa on kaikkien kolmen kunnan vaakuna sekä kahden maakunnan, Varsinais-Suomen ja Hämeen vaakunat. Nykyisinhän kivi on myös maakuntien rajakivenä.

Esittelytaulun paljastustilaisuus oli maailman ympäristöpäivänä 5.6. 2007 kello 13. Antero Suoranta

Kaino Tiensuu 30.7.2007 Häntälässä.

Kuva Voitto Ollonqvist.

lausui tilaisuudessa tervehdyssanat, jonka jälkeen laulettiin Varsinais-Suomen ja Hämeen maakuntalaulut. Juhlapuheen piti yliagronomi Risto Mänki, jonka syntyjuuret ovat Satulin tilalta. Taulun paljastuksen suoritti Pentti Näykki. "Antero Kyläseppä" esitti sepittämänsä Vahankiven laulun ja yhteislauluna esitettiin vielä Lounais-Hämeen laulu. Kahvitarjoilun järjesti Murron kyläyhdistys.

Kaunis kesäpäivä, kaunis vihreä ympäristö ja erittäin suuri yleisömäärä loivat pienelle juhalle arvokkaan tunnelman.

Paavo Mattilalla oli tapana retkeillä poikana ihmettelemässä tätä suurta Hallahuhdan kiveä. "Kum maha oli puhjuksis, käskettii juaksemaa Hallahuhran kivel, kyl se siit ohitten mennee", kertoi Mattila.

Kuva Voitto Ollonqvist. 2007.

Rajakivi Häntälässä

Kaino Tiensuu (s. 1923) on paljasjalkainen häntäläläinen. Hän kertoi, että Häntälän 3 metriä korkea kivi oli ennen Turun ja Porin läänin ja Hämeen läänin raja. Rajakivi on myös Someron ja Kuusjoen raja sekä neljän kylän, Häntälän, Kerkolan, Kanungin ja Kuusjoenperän raja. Rajakivi erottaa myös viisi tilaa. Someron puolella ovat Välitalon perikunnan Alhomäki (Ari Hiden) ja Helvi Talvi. Kuusjoen puolella rajakivelle ulottuu Lehtisen veljesten ja Heimo Rinteen tilat. Kaino Tiensuun vanhemmat ovat kertoneet, että kiven päälle mentiin ennen susia pakoon. Kuinka sinne päästiin, onkin jo toinen juttu.

Vanha Simperi

Someron pohjoiskulmassa, lähellä Tammelan rajaa asui Vihtori Simperi. Tällä vain 40-kiloisella pienellä kuivalla äijällä oli koko joukko osuvia sanontoja, joita Armas Ojala mielellään muistelee.

Simperillä oli tapana mennä yöpuulle iltakuuden aikoihin. Niinpä kun Ojalaiset kerran menivät Simperille iltakylään, siellä jo maattiin. Mahtoi olla näky, kun Vihtori nosti päätään Olkan takaa ja sanoi: "Täällä on hyvä maatta, ei haittaa kuu eikä aurinko." Vihtorin vaimo oli Sylvänän Kulmalan tyttäriä ja miestänsä kaksin verroin kookkaampi.

Simperi oli kova veisaamaan, vaikka ei laulutaidosta ollut tietoaakaan. Hän korvasi puutteen huutamalla mahdollisimman kovaa. Ei ihme, että Mäkilän litan, pienenä kuolleen tytön, hautajaisissa pitokokki Fiia Syrjälä sanoi: "Mahtaako Simperi luulla, että Jumala on kuuro, kun se niin mahdottomasti huutaa." Mäkilän Antti oli keksinyt litan ruumiille viileän säilytyspaikan ennen hautajaisia riihen pesästä, kesäaika kun oli. "Se oli mun silmissäin pitkän aikaa", Antti myöhemmin kertoi. Simperi oli litan kummi.

Mäkilän Antin laitumen aita oli päässyt pahasti kallistumaan, minkä vuoksi hän oli tukenut aitaa pitkältä matkalla irrallisilla "tönköillä". Naapureilla oli ollut jotain erimielisyyttä jo aiemmin, eikä tilannetta parantanut, että Simperi ajoi kärryillään kaikki tuet nurin, ja koko aita kaatui. Käräjillä sovittiin, että Mäkilä maksaa aiemmista kahvauksista 100 markkaa Simperille ja Simperi tarjoaa kahvit Mäkilälle. Simperi tarjosikin kahvit kaikille käräjillä paikalla olleille.

Someron historian ensimmäisessä osassa mainitaan, että jo vuonna 1533 Tammelan ja Someron rajapaikkoina mainitaan mm. Satulakivi ja Simperinkorkia. Nykyään Satulinkivi tunnetaan kolmen kunnan rajamerkinä, Vahankivenä. Se seisoo noin puolitoista kilometriä Simperinkorki-

Satulinkiven eli Vahankiven esittelytaulun paljastustilaisuus 5.6.2007 klo 13. Henkilöt vas. edessä: Voitto Ollonqvist, Erja Klemelä, Pentti Näykki, Juha Lemmetty, takana vas. Timo Klemelä ja Antero Suoranta.

Kuva Timo Klemelän.

asta eli mäestä, jolla vanha Simperin talo on sijainnut. Tällä mäellä raja tekee mutkan. Samalla mäellä oli ns. Erkin kuusi, jonka latvasta näkyivät Jokioisten, Someron ja Forssan kirkon tornit. Kuusen mahtavien oksien alla Simperi piti peltokalujaan. Salama tuhosi kuusen 1950-luvulla.

Erkin kuusi on saanut nimensä Erkin tuvasta, joka oli aikoinaan kuusen lähellä. Erkki lienee ollut Vihtori Simperin setämies. Aapelin Martilla (Martti Olander s.1902) on muistikuva Erkistä, joka pienellä valkoisella hevosellaan kynti mäkeään. Erkillä oli tuvassaan "sisä vessa", sarvi seinän läpi. Erkin vaimoa varmaan harmitti, koska hänen kerrotaan laittaneen kuuman raudan sarveen, kun Erkki kävi asiallaan.

Matti Mattila muistaa, että Simperillä oli taito pysäyttää verenvuotoja. Puhuttiin jopa, että hän oli noita. Simperi taisi uskoa siihen itsekin, koska hän juovuspäissään heilutti

nyrkkiään ja väitti narisevalla puhe-tyyllillään olevansa paha noita. Matti arvelee Simperin taidon olleen jotain hypnoosin tapaista.

Simperillä oli myös sepän taitoja. Kun nauloista oli kova pula, hän takoi niitä pajassaan vanhoista hevosenkengistä sen mukaan kuinka monta naulaa rakennusmiehet tarvitsivat.

Viimeisinä aikoinaan Simperi myi hevosensa Taloselle, saaden hyvän hinnan. Myöhemmin, kun Simperin taloa purettiin, rahat löytyivät ikkunan vuorilaudan alta. Ne oli sidottu käärröön pikilangalla, mutta olivat ehtineet jo menettää arvonsa.

Vihtori Simperi kuoli kotonaan 15.5.1944. Viimeisenä työhönsä hän oli ollut lammasaitaa korjaamassa, mutta oli ehtinyt tulla sisälle tunnettuaan olonsa huonoksi. Olga sen sijaan kuoli kauppareissullaan ison kiven viereen lähelle kotiaan, mutta oli elänyt vielä pitkään miehensä jälkeen.

Lapin ruskaa ihailemassa

Ihmetyttää, kummastuttaa pientä kulkijaa, että mikä saa ihmisen syksystä toiseen lähtemään Lappiin? Vastaukseenkin voisi käyttää laulun sanoja: Lapin luonto luo outoa taikaa, se on kaunis ja vertaamaton... Ehkä nyt oli vetonaulana myös Murmansk. Juuri oli toukokuun alku ja Torppamuseo heräsi talviuniltaan ja hupsista, siinä samassa oltiinkin jo syyskuussa ja Lappiin lähdössä. Kesä hukkui kiireen vilinässä jonkin muistojen joukkoon.

Olin mielissäni, kun sain kotiseutuväkeä matkaseurakseni. Mukaan lähtivät: Aila ja Juhani Talonen, Kirsti ja Eero Älli, Liisa ja Antti Mäkelä. Perjantaina 7.9. ajelimme Jokioisille kilpaa auringon nousun kanssa. Bussi tuli ajallaan ja yllätyksekseni huomasin, että oman kylän poika Timo Palomäki on kuljettajana. Timon lisäksi meidät toivotti lämpimästi tervetulleiksi matkanjohtaja Eeva Lääveri ja Lapin tuntija Juhani Moisio. Mukava oli nähdä bussissa monta aikaisemmilta matkoilta tuttua naamaa. Vielä tuli viimeiset matkalaiset Forssasta ja sitten nenä kohden Rovaniemeä.

Viitasaarella pysähdyttiin ruokailemaan Wiikkiin, jonka johtajan nimi on Somero. Voi miten kotoista; Wiikki ja Somero. Kahvipausseja pidettiin, kun alkoi sitä hammasta niin kolotella. Illalla ajelimme Rovaniemellä Jätkän kynttilä-siltaa pitkin kohden tuttua majapaikkaamme. Päivällisen syötyämme ilta oli vapaa, joku meni parketille kuntoilemaan, joku saunaan ja joku nukkumaan.

Lauantaina suuntasimme kohden Pyhätunturia ja Pelkosenniemielle Suvannon kylään. Pyhätunturilla pääsimme ametistikaivokselle, ja matkalaiset saivat louhia matkamuitoksi onnenkiviä eli ametisteja. Itse jäin kuvaamaan kaunista luontoa ja ruskaa ja syömään tuoreita munkkeja baariin. No, jäi muutama muukin kiipeilemätön seuraksi. Ystävät toivat kuitenkin onnenkiviä

Maija Liisa Murmanskissa tuntemattoman sotilaan patsaan juurella.
Kuva Aila Talonen.

tuliaisiksi.

Pelkosenniemiellä näimme esim. vanhan museolossin ja pitkältä sillalta oli hyvä kuvata Suvannon kylää. Suvannon kylässä on 15 savua ja 30 vakituista ympärivuotista asukasta. Mettiäisillä kuuntelimme tarinoita ja siinä lomassa söimme Anja-emännän keittämää herkullista lohikeittoa ja palanpainikkeeksi nautimme kampanisukahvit. Täältä matkamme

jatkui Saariselän kautta Ivaloon, jossa oli seuraava "kotimme".

Sunnuntai oli Lemmenjoki-päivä. Oula Jomppasen jokiveneillä ja johdolla porukat lähtivät Lemmenjokiristeilylle, Ravadas-putoukselle ja nokipannukaffeelle luonnon helmaan, josta olen kateellinen. Omapa oli valintani jäädä maihin. Pitää kai todeta, että "tul tänne vaan syyparka, tääl'niit on muitakin".

Antti ja Liisa Mäkelä onnenkiviä etsimässä ametistikaivoksella Pyhätunturin kupeella. Kuva Aila Talonen.

Kirsti ja Eero Älli valmistautuvat jokiretkelle Lemmenjoelle.
Kuva Maija Liisa Hyytiäinen.

Haalarikansa oli veneissä, pelastusliivit yllä ja pipot vahvaan korvilla valmiina lähtöön. Meitä jäi muutama laiturille kuvaamaan ja vilkuttamaan matkaaajille. Me kuusi: Eeva, Satu, Leena, Liisa, Perttu ja mää kans, tassuttelimme Lemmenjoen keskustaan. Luulin, että en ole ollut siellä ennen, mutta muistinkin olleeni siellä "aikojen alussa" ja ainoa vapaa majoipaikka silloin oli hellahuone. Muistelin tätä baarissa ja myyjätär sanoi, että hellahuone on edelleenkin olemassa. Tietysti nautimme taas munkkikaffeet oikein ajan kanssa. Harkitsimme vähän josko pyytäisimme rannassa olevilta veneiltä kyytiä ja ajaisimme kyydillä sinne meidän laiturille, joka oli heti ensimmäisen mutkan takana, mutta emme sentään pyytäneet. Tassuttelijat ristittiin nimellä "seurue Murmankiin". Oltiin kuin maailman omistajat ja kuljettiin etanan vauhtia keskellä tietä, kun liikenne ei meitä häirinnyt lainkaan.

Luontokeskuksen rannassa odotelimme jokiretkelisiä ja söimme eväitä. Jokiveneet alkoivat näkyä ja riensimme laiturille vastaanottamaan haalarikansaa. Veneestä kuului heti, että olipa huihin mukava matka ja ilmeistä päätellen kaikki olivat samaa mieltä risteilystä.

Matkamme jatkui Paadarin Po-

rotilalle. Into antoi meidän syöttää kotiporojaan ja kertoi niistä. Kysymyksiä poroista sateli paljon. Seuraavaksi Into antoi ohjeet suopunkin heittoon saamen kielellä ja hyvinhän sitä ymmärrettiin tai ainakin joku teki napakymppiosuman poronsarviin. Kahvipannut porisivat tunnelmallisessa kodassa, jonne seuraavaksi menimme. Kahvitellesamme Maarit ja Into Paadar kertoivat saamelaisu-

desta, heidän kouluistaan ja yleensä heitä koskevista asioista. Isäntäpari lauloi meille niin saameksi kuin suomeksikin. Maaritilla oli shamaa-nirumpu, jota hän lämmitti ensin takkatulella, että tuli oikeanlainen sointi. Satumaan kuuleminen saamen kielellä toi veden silmiin, Into esitti sen. Maarit vuorostaan esitti Katri Helenan "Anna mulle tähtitai-vas" -kappaleen.

Poikettiin vielä Karhunpesäki-velä, toiset kiipesivät ylös katsomaan tätä karhun vanhaa asumusta ja toiset jäivät alas ostoksille. Onnenlennut Kuukkelit pitivät meille seuraa.

Hyvin nukutun yön ja reilun aamiaisen jälkeen lähdimme Murmanskiin, kellon näyttäessä seitsemää. Tienviitta näytti yli 300 kilometrin matkaa Murmankiin. Raja-Joosepissa selvitimme tullimuodollisuudet, vaihdoimme ruplia ja pääsimme matkaan.

Ensimmäiset 30 kilometriä oli huonoa ja täräyttävää tietä, mutta siitä eteenpäin ihan asfalttia. Kuljettajana oli nyt Petri Valtanen ja Murmank-asiatuntija Taisto Tahvanainen liittyi myös lvalosta seuraamme. Silmiin pistävää oli valtaisan jäkälämetsät heti rajalla ja sen jälkeen. Suomen puolella ei juurikaan jäkälää näkynyt. Kauniita, kirkkaassa ruskassa uinu-

Lemmenjoen jokiveneyritystä Oula Jomppanen.
Kuva Maija Liisa Hyytiäinen.

Palanutta metsää Murmanskin tien varrella.
Kuva Maija Liisa Hyttiäinen.

Itärajan takana on jäkälää metsät valkoisenaan.
Kuva Maija Liisa Hyttiäinen.

via suolampia oli useita. Ikävämpi näky oli palaneet ja hiiltyneet metsät ja niitäkin oli paljon matkan varrella. Luontoäiti oli kuitenkin monin paikoin kaunistanut aluskasvillisuuden ruskan kirkkaalla värileikeillä.

Mennen tullen pysähdyttiin taukopaikalle paistamaan makkaraa, syömään eväitä ja kahvittelemaan. Kaksi hurjapäätä meni hyiseen veteen uimaan, voi teitä Tuomo ja Torsti, lienee kokemusta avantouinnista...? Talokset treffasivat somerolaissyntyisen Seppo Teinilän, kuinkas muuten, Somero on hyvä paikka. Sepon mielestä olin hänen

sukulaisensa Annelin kaksoisolento ja siitä tuli pieni hauska juttukin, kun Seppo kutsui minua Anneliksi ja Torsti kuuli, että Anneli on Sepon serkku (siis oikea Anneli) ja niinpä Torsti asteli tomerasti kuuluttamaan kaikille: "Tiedätekö, että Anneli ja Seppo ovat serkuksia, kuulin vasta itsekin sen." Kaikki jäivät suu auki, että mitä? Lieneekö koko reissussa ollut Anneli-nimistä ja onko tämä mahtanut selvitä Torstille vieläkään. En siis ole Anneli, enkä valitettavasti Sepon serkkukaan, vaan se kaksoisolento.

Viimein alkoi näkyä asutus-

ta. Kuljimme kahden pienemmän kaupungin kautta Murmanskiin, satamakaupunkiin. Majoituimme Russlandia Poliarnie Zoriin. Vietyämme laukut hotellihuoneisiin, lähdimme kaupunkikiertoajelulle. Oppaaksemme tuli paikallinen eläkkeellä oleva lasten päiväkodin johtaja Liisa. Apuoppaana oli Olga, opettelijaneiton, joka haluaa Suomeen opiskelemaan.

Kävimme mm. turkkilaisten rakentamassa ja omistamassa kolmikerroksisessa tasokkaassa tavaratalossa. Siellä oli kuin kotimaan isoissa loistokkaissa tavarataloissa. Huomio kiinnittyi siihen, että tässä kulttuurissa eivät myyjät ole aktiivisia, monessa pikkuputiikissa myyjä istui ja luki kirjaa, asiakkaat eivät näyttäneet heitä paljon häiritsevän.

Kaupunkikiieroksella bongasin, tietysti, upean näköisen museon, mutta tällä kertaa ei aika riittänyt tutustumiskäyntiin siellä. Kerrostalot olivat joko ränsistyneitä tai oikein siistejä ja kauniita. Parvekkeet olivat varastoina ja täynnä tavaraa, ehkä siellä takana oli asuntokin, minäkalainen, tuli mieleen. Uusia, hyvin suunniteltuja ja siistejä kerrostaloja oli myös. Oppaamme kertoikin, että köyhät ovat tosi köyhiä ja rikkaat oikein ökyrikkaita. Suunnitelmattomuutta näkyi siinä, että oli ruvettu rakentamaan ja rakennettu

Murmanskissa Tuntemattoman sotilaan patsas on 37 metriä korkea.
Kuva Maija Liisa Hyttiäinen.

Taukopaikalla Aila ja Juhani Talonen sekä Seppo Teinilä.
Kuva Maija Liisa Hyytiäinen.

niin pitkälle kun rahat riittivät, ja sen jälkeen rakentaminen jäi siihen. Näitä oli ainakin talo, josta piti tulla Merimiessairaala ja toinen talo sijaitsi opiskelijakylässä, vain kaksi esimerkkiä mainitakseni.

Pihlajia oli joka paikassa ja ne olivat täynnä punaisia marjoja. Ihmettelimme kai ääneen sitä sateista harmaata ilmaa, joka siellä oli. Oppaamme kertoi, että Murmanskissa on 13 – 15 aurinkoisia päivää koko vuoden aikana.

Jännittävää oli nähdä tämän kaupungin ravintola illalla, kun menimme syömään. Ravintolasali oli hämyisä ja kutsuva, kaunis ja viihtyisä. Elävää musiikkia taustana ja

Kuljettaja Timo Palomäki.
Kuva Maija Liisa Hyytiäinen.

kävipä rohkea poika Esko Poutanen esittämässä toivomuksenkin, vaikka kieli ei ollut yhteinen, mutta tämä "Kalinka" sieltä hetken päästä kuului, ja oikeaan varmaan osui. Pöydät oli katettu kauniisti. Ruoka oli hyvää ja sitä oli yltäkyläisesti. Harmi, että iso suklaaleivos ei enää millään mahtunut vatsaressuun.

Aamulla taas mentiin ruokasaliin aamiaiselle ja voi niitä ruokapöytiä, ei meinannut maalaislikka oikein tietää mitä ottaisi, kun silmät söi, mutta vatsa ei enää millään vetänyt. Kahvin kanssa otin kuitenkin vasta paistettuja lettuja ja hilloa. Täysin vatsoin raahasimme matkatavarat bussiin ja Liisa liikutti meitä vielä vähän, ennen kuin päästi kotimat- kalle.

Menimme satamaan ja pääsimme ajelemaan jäänmurtajalla ja katselemaan kaupunkia siltä suunnalta. Satama oli melko lailla törkyinen ja öljyinen. Irtokoiria juoksenteli siellä täällä. Bussilla nousimme korkealle mäelle, jossa oli massiivinen 37 metriä korkea Tuntematon sotilas -patsas. Remonttireiskat patsaan juurella näyttivät kirpun kokoisilta. Liisa saatteli meidät vielä uudelle, pitkälle sillalle. Ajelimme siltää pitkin ja matka kotimaahan jatkui samaa reittiä kuin tullessa.

Vielä voi ottaa kuvia maisemista, jotka jäivät mieleen tulomatkalla. Monen passintarkastuksen jälkeen oltiin lopulta Raja-Joosepissa ja pian "kotihotellissa" Ivalossa. Luulen, että moni on hakenut kotona kartan ja tutkii myös Murmanskin historiaa, sillä sen kuuleminen jäi vähäiseksi näin pienen ajan puitteissa.

Keskiviikkona lähdimme kotimat- kalle sateen tihutellessa. Ruka kasvaa ja paisuu kuin pullataikina, siellä pidimme ruokatauon. Kuusa- mon Suurpetokeskus on ohittama- ton paikka, varsinkin nyt kun siellä on pikku nallet. Heimo Karjalainen oli siellä oppaamme ja melkein kil- paa menimme karhujen aitauksen luokse, sadekaani ei haitannut. Äiti Niisku ja pikku nallet Nätti ja Nörtti kerjailivat makupaloja, joita eläin- tenhoitaja niille antoi. Kierrokselta tultuamme havaitsimme pikku nallet korkealla puussa. Vähän aikaa löhöilivät siellä oksilla, mutta ei sitä pitkään paikallaan oltu, kun pisteti- tiin painiksi siellä puussa. Hurjalta näytti ja sinne jäivät painimaan, kun lähdimme jatkamaan matkaa. Matka jatkui Kajaaniin ja seuraavana päivänä Kuopion, Vaajakosken ja Jyväskylän kautta kotiin.

Matka sujui rattoisasti, kun "Tar- vasjoen Pavarotti" Tuomo Mäki lauloi ja laulatti matkalaisia. Somerolaisis-

Nallet Nätti ja Nörtti painivat puussa Kuusamon suurpetokes- kuksessa.

Kuva Maija Liisa Hyytiäinen.

Sydämessäin Rauli Badding Somerjoki

Tänä vuonna tuli kuluneeksi 60 vuotta Rauli "Badding" Somerjoen syntymästä (30.8.1947). Baddingin muistoa juhli tanssiseura Monokas sekä joukko tunnettuja somerolaisia muusikkoja ja laulajia esityksellä, jonka oli ohjannut Kaija Parko. Tilaisuus nimettiin Baddingin mukaan "Sydämessäin Rauli Badding Somerjoki 60v." ja se ajoittui Suiheinäviikon alkuun ja loppuun, 8. ja 15.7. Mukana esityksessä oli noin 50 ihmistä: kaksi bändiä, toistakymmentä solistia, kahdeksan tanssiparia ja muita avustajia.

Suiheinäviikko

Someron kesä oli tapahtumia täynnä: oli perinteistä kesäteatteria ja musiikkiteatteria. Kiiruun kulttuurikeskus avattiin kesäkuussa. Rokkitapahtumista mainittakoon Baddingin synttäreiden lisäksi perinteinen KirnuRock. Heinäkuun yksi vetonauloista oli "Oi Holli!", jossa niin nuoret kuin vanhemmatkin saivat kokea sykähdyttäviä hetkiä mm. vanhojen maamoottoreiden, höyrykoneiden, traktorien ja häikäpyttyjen parissa. Syyskuun alussa oli vuorossa Badding-laulukilpailu "Somero Soikoon". Tuolloin Monitoimihalli täyttyi Baddingin musiikin ystävistä ja tapahtuma lunasti paikkansa merkittävänä paikallisen tapahtumana. Jälleen kerran somerolainen tango ja rokki soivat vaikuttavasti nostalgista musiikkia ja lavatanssin riemua. Tilaisuudella osoitettiin kunnioitusta niin lavatanssi-ilmiölle kuin tanssimusiikin mestareille, Unto Monoselle ja Rauli Badding Somerjoelle. Jälleen kerran tanssi-illamat syntyivät paikallisin voimin ja mukana oli eri-ikäisiä lavatanssikulttuurin harrastajia, tekijöitä ja arvostajia. Musiikista vastasivat varta vasten kootut iltamabändit somerolaistaitureiden, Pertti Riikosen ja Vesa Toukkanin, johdolla. Solisteina oli tunnettuja somerolaisia laulajia.

Elisa Pyykkö ja Kaija Härmälä saavat ohjeita Kaija Parkolta.

Kuva Olli Siltanen.

Baddingista rock-tähti

Badding sai suomen kielen soimaan rockissa toisin kuin kukaan

ennen häntä.

Badding levytti 70-luvun alkupuolella useita Chuck Berryn kappaleita suomeksi. Yksi niistä oli

Tuukka Lyly, Mika Luoto, Minna Luoto ja Kari Luoto.

Kuva Olli Siltanen.

Reelin' And Rockin' eli Fiilaten ja höyläten, vanha 1950-luvulla valmistunut laulu, jota Berry oli te-rävöittänyt uudella tekstillä. Fiilaten ja höyläten syntyi, kun Jarkko Laine teki Baddingiä varten tähän yhtä te-hokkaan tekstin. Tämä huhtikuussa 1973 julkaistu single räjäytti pankin. Baddingistä tuli hetkessä kuuluisa. Hän oli kyseisen vuoden halutuin artisti. Kuuluisuus vei miehen ympäri Suomea. Synnyin rokkaamaan -levy meni hyvin kaupaksi. Kukaan ei enää vastustanut Baddingin tapaa laulaa rockia. Nyt se olikin ehdotto-man oikea tulkinnan muoto. Iltamien yhteydessä on muistettu myös muita somerolaisia soittajia. Tutuksi ovat tulleet niin kosketinsoittaja Arto (Mamba) Koskinen, Tommi Parko kuin Antti Toukkari. Arto Koskinen on sovittanut mm. kappaleen Valot ja ollut mukana monissa Nummisen projekteissa. Hän on julkaissut myös yhden oman levyn. Hänen sävellyk-sissään yhdistyy intialainen musiikki länsimaiseen rock'n rolliin.

Antti Toukkari soitti Baddingin Oy Niittisydän Ab -yhtyeessä 70-luvun alussa kitaraa ja nyt meidän esityksessämme saksofonia. Laulaja, lauluntekijä, Mauri Antero Numminen houkutteli 60-luvun loppupuolella Baddingin mukaan omiin un-derground-touhuihinsa ja auttoi tätä alkuun muusikon urallaan. Hän jär-jesti Baddingin ensimmäisen oman singlen tekemisen sekä tuotti mm. ensimmäisen LP:n, Synnyin rok-kaamaan. Tommi Parko on mukana M.A.Nummisen Underground-levyllä In memoriam. M. A. Numminen osallistui iltamiin lähettämälläan puheella ja onnitelusahkeella – mies itse oli keikalla muualla.

Sydämessäin Rauli Badding, 60 vuotta

Molempien iltamien teema oli sama: muistojen musiikkia, tangon tuskaa ja rockin riemua. Esitykset olivat matka menneisyyden tans-silavalle ja uskomattomien parin-muodostumien maailmaan. Tans-silavaahan voidaan pitää suurten tunteiden, uskomattomien tyyppien ja arkipäivän komiikan näyttämönä. Iltamat esittelivät ajan henkeä ja

Elina Mäenpää, Matti Kultanen ja Merja Rintamaa.

Kuva Ahti Kukkonen.

musiikin luonnetta, parinmuodos-tus ja liikunnan ilo ovat tanssilavan keskeisiä elementtejä. Baddingin ja Monosen kappaleiden sanoituksissa on kaihoa ja kaipausta jonnekin, josta ei edes tiedetä. Heidän mu-siikkinsa puhuttelee ja synnyttää tunnereaktioita vuosikymmenestä toiseen. Tämänvuotisessa esityk-sessä ensimmäisessä osassa oli rajumpaa meno ja toisessa hiukan "höllättiin". Illan isäntänä toimi Mat-ti Kultanen, joka itsekin on käynyt koulua samaan aikaan Raulin kansa. Hän vei tarinaa eteenpäin:

– Jaa-a, se olis sit Rauli Badding täyttänyt tänä suven 60. Kyl mää hänet hyvin muistan, käytiin sammaa koulua.

– Someron yhteiskouluks sitä sillon sanottiin.

– Mää olin hiukka kyl vanhem-pi.

– Varmaan teitistäki moni muis-taa Baddingin.

– Ei olis uskonu, hieno laulaja, hienoo musiikkii.

– Oli se 70-luvun elämä aika lailla erilaista, mut oli jottain sammaaki.

– Mitä mää nyt muistaisin... No oli ainaski Rauli Badding Somer-joen musiikki!

– Somerolaiset ei niin kovin hel-

postas mittään tunteit ainakaan sillon 70-luvul viel näyttäny.

– Mut kun Badding laulo, ni kaikki kyl tiesi mistä se puhu.

– Rakkaus vettää miehen ku miehen veteläks, ja sitä näkkee ihan mitä itte tahtoo.

Vauhdikas meno alkoi: Ja rokki soi, Bensaa suonissa ja Mun sormuksein seurasivat toisiaan. Lavalla, joka oli tähän esitykseen laajennettu mahtavaksi catwalkiksi, oli ajoittain villiäkin menoä – puit-teissa ei pihtailtu. Paikallislehti kommentoi esitystä: "Ensimmäisen puolijan Badding-ohjelmisto vyöryi hengästyttävällä ylenpalttisuudella. Kristallinkirkkaita Badding-tulkintoja kuultiin toinen toisensa perään eikä kellään jäänyt epäselväksi, että tässä ollaan tosissaan. Tyhjäkäyntiä lavalta oli turha hakea."

Laulajia tämänvuotisissa esi-tyksissä oli kaikkiaan 13: Mika Luodon kappale, Kuin runotar hän kulkee, oli mestarillinen tulkinta. Sydän lämpöä täys -kappaleen tulkitsi Kusti Välttilä. Tämä tunnel-mallinen kappale sai aikaan yleisön piirissä kohahduksia – esityksessä oli jotain hyvin herkkää badding-mäisyyttä.

Kakskymmentä suvea Kaija Härmälän esittämänä aloitti toisen

Bensaa suonissa niin tanssijoilla kuin laulajallakin Harry Nurmella.

Kuva Pekka Alitalo.

osan. Kaijan varsinainen mestarinäyte oli Valot, jonka tulkinnan paikallislehti, Somero, noteerasi varsin korkealle: "Tulkinta kestää vertailun sopraano Mari Palon taannoiseen levytykseen." Kari Luodon ja Harry Nurmen tyyliin rokahtava meno luontui mainiosti. Lavakonkari Harry Nurmi sai ylistystä paikallislehden palstoilla: "Nuorekkaasta rockstatuksesta huolimatta Baddingin musiikki kaipaa sittenkin hieman elämäkokemusta taakseen." Monista produktioista tuttu Niina Alitalo huomioitiin myös: "Niinan kehräällä äänimateriaalilla olisi aineksia ammattimaisempaankin uraan."

Kaipuun tango, Unton säveltämä ja Raulin sanoittama, kuului ilman muuta iltamiin. Sen tulkitsijana oli Elisa Pyykkö, joka ihastui tämän kappaleen kauneuteen jo lapsena kuullessaan sen radiosta.

Mauri Nummiselta ja Pekka Gronowilta saapui Esakallion synttäreille onnittelukirjeet. Niiden esittämisen jälkeen olikin vuorossa Maurin onnittelulaulu, Unton sävellys, Naisen kanssa eduskuntatalon puistossa.

– Mauri aina kertoi, että Unti lupas hänelle säveltää vaikka Helsingin puhelinluettelon.

– Nämä sanat on Mauri itte tehnyt.

– Oliskohan poika istunu jonkun

kanssa eduskuntatalon puistossa. Hänet tuntien on.

Oman erityispiirteensä iltamien ohjelmaan toi "takahuoneen mies", Eetu Lehtinen. Hän ei heilunut lavalla yhtenään vaan odotteli tilaisuuttaan ja sopivalla hetkellä kävi tilaamassa kukkabaarista juoman.

Kuten niin monta kertaa aiemmin Somerolla, tilaisuuden päätteeksi kuultiin ikivihreät kappaleet Paratiisi ja Sutamaa. Täpötäydessä salissa vallitsi hyvin harras tunnelma.

"Rauli – Kammiot, luolat, polut joita ei toiset kulje.

Lammet, metsien kätköissä, ruuhi jolla meloit.

Metsän elukat sulle jutteli, sä niille.

Outo lapsi, kumma mies.

Katujen Sokrates, kyselijä yön.

Kukalie kulkija, eksyjä maan.

Rappukäytävissä, puistikoissako heräsi.

Muistanutkaan; fanit odotteli.

– Aina sitä sai etsiä, patistaa lavalle.

Eikö tajunnut mikä tähti oli.

Seteleitä pitkin polkuja tiputteli.

Pyyteli anteeksi, olemassaoloon?

– Jos mulla olis toi ääni, en epärois. Sanoi moni.

Monokas ry.

Monokas-tanssiseura on syntynyt ajan henkeen. Somero on Unto Monosen ja Rauli Badding Somerjoen ansiosta suomalaisen tangon sydänmaita ja vahva lavatanssipaiikkakunta. Lavatanssiharrastuksen ylläpitäminen on yhditykselle "sydämen asia". Yhdistys haluaa edistää monimuotoista ja luovaa tanssin iloa pitämällä kursseja, joilla tavallisenkin harrastaja voisi kehittää taitojaan ja edistyneemmät päästä pidemmälle. Kaikille kurssit antavat samanhenkisyyden tunteen – meillä on hauskaa.

Lavatanssiperinne elää Somerolla. Kesäisin tanssitaan Esakalliolla ja Ämyrillä, talvisin Teeriharjulla. Monokkaan tärkein työskä on lavatanssiharrastuksen ylläpitäminen ja kasvattaminen. Iltamilla on oma tärkeä merkityksensä lavatanssin sanoman levittämässä.

Käärmeissään, meikattu kam-mattu tulokas.

Jos kyse onki sielusta, ehdotan.

Arja Tiainen kesällä 2007.

Kiitos Rauli kaikesta!"

Tuon runon aikana Esakallion tunnelma oli hyvin harras ja melkein käsin kosketeltava.

Ohjaajamme mukaan: "Unto Mononen ja Rauli Badding Somerjoki ovat tuoneet suomalaiseen musiikkiin omaleimaisen ja tärkeän erityispiirteen. Sitä voisi kutsua vaikka ... somerolaisläiskäsi!

Se ei tullut ilmaiseksi; kummankin taitelijan elämä ja kohtalo todistavat – niin kuin runoilija Eino

Someron poikia, joita “Siperia opetti”

Siperia opettaa – on usein kuultu lausahdus. Mitähän sekin tarkoittaa? Pitäiskö siitä ottaa selvä? Muistelen että Horila-vainaakin käytti joskus äidinkielen tunnilla esimerkklauseena jo edellisiltä koululaispolvilta perittyä hokemaa, jossa syytetty anoi tuomarilta: “Armoa! Ei Siperiaan”. Tuomari vastasi tylästi: “Armoa ei, Siperiaan!” Siitä opimme sen, että pelkästään lauseen jaolla ja väli-merkeillä saadaan samat sanat, samassa järjestyksessä tarkoittamaan päinvastaista. Karmean makuisilla esimerkklauseillaan Tapio Horila sai minutkin oppimaan jotain suomen kielen käytöstä. Onneksi wordin oikeinkirjoitusohjelma korjaa virheitä, joita syntyy koko ajan, kun en lukenut Horilan antamia läksyjä.

Ne siperiantuomiot jäivät silloin epäselväksi. Että onko niitä ollut vai ei. Nykyään löytyy netistä vastaus nopeasti kaikkeen. Siispä naputtelin hakusanaksi “siperia” . Tietoa tuli nopeasti ja paljon.

Siperian asuttaminen oli tsaarinvallan aikana Venäjän viranomaisille haasteellinen tehtävä. “Suureen itään” ei koskaan ole ollut sellaista tungosta kuin oli Amerikan “Suureen länteen” . Kehitys Siperiassa oli hidasta, harvan asutuksen takia. Vapaaehtoisesti sinne mentiin vain vainojen aikana. Asutusta saatiin syntymään alkuvaiheissa ja myöhemmin vain väestön pakkosiirroilla ja karkotuksilla. Ankeimmilla alueilla, joissa kaivosten tai muiden työmaiden takia tarvittiin työvoimaa, saatiin väkeä pysymään vain vankileireillä. Siellä pitkät matkat, mittaamattomat, tiettömät erämaat ja ankara ilmasto auttoivat vahtisotilaita pitämään väen leireissä .

Ensimmäiset suomalaiset, joita venäläiset veivät Siperiaan, olivat Pultavalla 1709 tappiolle joutuneen Kaarle XII armeijan sotilaita. Joitakin heistä vielä palasi Uudenkaupungin rauhan (1721) jälkeen, mutta pääosa hävisi sille tielleen.

Kun Suomi joutui Venäjän valtaan 1808, viranomaiset alkoivat keskustella mahdollisuudesta, että myös suomalaisia vankeja voitaisiin siirtää Siperiaan. Sitä Suomen aatelisto ja myös talonpoikaissäätty vastustivat, ja niin asia raukesi. 1826 asia otettiin uudelleen esille. Suomen kenraalikuvernööri Zakrevski hankki silloin keisarilta luvan vankien siirtämiseen. Asia esitettiin aluksi siinä muodossa, että Siperiaan karkottaminen itse asiassa on tuomitulle armahdus ja siinä muodossa asiaa ei enää niin vastustettu. Keisarin armahdus-oukeuden sovelluksena murhamiehen saama kuolemantuomio voitiin lieventää elinikäiseksi pakkotyöksi Siperian kaivoksissa. Silloin oli vielä pieni mahdollisuus selvitä. Jos kesti 20 vuotta kaivoksessa hengissä, voi asettua siirtolaisena asumaan Siperiassa. Vaan harvalta se taisi onnistua.

Pienemmätkin rikolliset voitiin armahtaa täällä saamastaan vankila- tai pakkotyötuomiostaan ja siirtää puolivapaaseen karkotuspaikkaan sinne maailman ääriin. Irtolaisuudesta työlaitokseen tuomittukin voitiin armahtaa, jos hän suostui lähtemään siirtolaiseksi Siperiaan. Karkotustuomiosta ei enää voinut valittaa, koska se jo itsessään oli armahdus.

Karkotusta Siperiaan pidettiin aluksi elinikäisenä, ja Suomessa Siperian kaukaisuutta pidettiin takeena siitä, ettei rikollisista enää täällä ole haittaa. Käytännössä karkaamiset olivat tavallisia sekä kuljetusten aikana että Siperiassa. Kuljetuksista karkasi noin 15 % ja joistakin karkoituspaikeista yli puolet, vaikka vain harvat onnistuivat pääsemään takaisin. Kaikista karkureista vain 29 tiedetään päässeen takaisin Suomeen omin päin. Kaikki paitsi yksi lähetettiin takaisin. Kuolemantuomion sijasta pakkotyöhön tuomitut menettivät kotimaassaan keisarin julistuksen mukaan kaikki kansalais-oikeutensa, mitä tulee avioliittoon,

perintöön ja omaisuuden hallintaan. Niinpä heidät suljettiin pois vanhasta yhteiskunnasta melkein yhtä täydellisesti kuin kuolleet.

Vuonna 1887 Suomen senaatti teki jo päätöksen, että suomalaisia rikollisia ei saisi enää karkottaa Siperiaan, ja Nikolai II:n noustessa valtaan v.1894 määräyksiä lievennettiin. Siirtolaiskarkotuksia ei enää tehty, ja osalle siirretyistä annettiin mahdollisuus palata. Kuitenkin monet, jotka olivat siellä saaneet asiansa järjestykseen ja joilla oli hyvä toimeentulo, eivät halunneet palata. Ne, joiden asiat eivät olleet järjestyksessä, eivät pystyneet palaamaan.

Kuolemantuomion muuntorangaistuksina Siperiaan joutuneita suomalaisia löytyi yhteensä 899 henkeä, joista 93 oli naisia. Muista rikoksista tuomittuja siirrettiin Siperiaan 1312. Heistä naisia oli 111. Siirtolaisiksi karkotettuja oli 1110. Näiden lisäksi siellä oli luonnollisesti suuri joukko vapaaehtoisesti muuttaneita siirtolaisia sekä karkotettujen omaisia.

Tsaarinvallan loppuaikana, jolloin ei enää rikollisia karkotettu Siperiaan, tämän kohtalon joutuivat kokemaan monet isänmaalliset suomalaiset, jotka ryhtyivät julkisesti vastustamaan Venäjän politiikkaa. Monet virkamiehet, lehdentoimittajat ja muut julkisesti esiintyneet karkotettiin Siperiaan I maailmansodan vuosina. Jopa rikospoliisin päällikkö Väinö Takanen oli karkotettuna vuosina 1914–16. Kaikkein tunnetuin poliittisista karkotetuista oli kihlakunnantuomari Pehr Evind Svinhufvud, joka pidätettiin hänen istuessaan Luumäen käräjiä. Hänet lähetettiin Tomskiin marraskuussa 1914.

Nämä karkotetut pääsivät palaamaan Suomeen takaisin, kun tsaarinvallasta murtui. Mutta parin vuoden päästä vielä yksi aalto suomalaisia löysi tiensä Siperiaan. Vuonna 1918 punaisten häviön jälkeen noin pari sataa suomalaista punapakolaista asettui Omskin tienoille. Oliko heillä

tarkoitus jäädä sinne asumaan? Siellä on ollut mm. toimiva työväenyhdistys.

Väkivaltarikoksien vuoksi karkotettujen enemmistö oli peräisin Vaasan läänin pitäjistä, mikä oli jo etukäteen arvattavissa. Olivathan "Härmästä poikia kymmenen" ja muut häjyt yhteen aikaan sikäläisissä piireissä melkein kansallissankareita. Täällä päin Suomea sankari-ihanne oli erilainen.

Alpo Juntusen tutkimuksesta löytyy myös kymmenen somerolaisen Siperiaan karkotetun pojan nimi. Tuskin he paljon jäivät jälkeen Isontalon Antista ja Rannanjärvestä, mutta kun meillä ei ole ollut niin keuhvainen "luanto" kuten Härmässä. Eikä omista miehistä ole prukattu laulua tehdä.

Somerolaispojat Siperiassa

Henrik Matinpöika. Uskela, Kerkolan kylä, Lampon talo. (Someron Kerkola, joka silloin kuului hallinnollisesti Uskelaan.)

Sen.oik.os.(Senaatin oikeusosasto) Da 128/1827; Renki; s.573; Tuomittu torpparinp. Simo Juhanp. Hakalan taposta kirveellä kuolemaan; Rang muutettu 40 pariaksi raippoja, kirkkorang. ja pakkotyöhön Sip. kaivoksiin. H:ki 26.06.1827. Myös sen. oik.os. DA 17/1826; KKK 127/1825; Ilm.Viip. luov. 25.8./6.9.1827. Anoi armoa mutta anomus hylättiin. Sen. oik.os.1847 AD pag 225; Irkutsk 1846 II 54: Irkutskin suolakeittämölä; Oik.os 1849 I : Irkutsk ilmoittaa 24.1.1849, että siirretty Nertsinskin kaivoksiin. 1850 AD pag 468; Irkutskin suolakeitt; 1851 AD pag 383 ; Irkutsk 1850 II palveltuaan 16 v 8 kk vapautettu tehtaasta ja nyt siirtolaisena Irkutskin alueen Tseremhovskin kunnassa.

Matti Henrikinpöika. Somero. Sen. oik. os. 1834 Da 25; Loinen; Tuomittu vaimonsa Kristiina Juhanpöikän taposta 24.11.1833 kuolemaan; Rang. muutettu pakkotyö Sip.; KKK 55/34; Ilm .Viip. lähdöstä 11/23.4.1834.

Saxberg Adam Tuomaanpöika.

Somero.

Sen.oik.os. 1836 Da 27; Torpparinpöika; Tuomittu torppari lisak Mikonp. taposta 26.3.1835 kuolemaan; Rang. muutettu pakkotyö Sip.; Anoi armoa Sip. rangaistuksesta- ei suostuttu; KKK 55/34; Ilm Viip. lähdöstä 16/28.5.1836.

Sagulin Kustaa Kustaanpöika. Somero, Perttula, Varsanoja. Hoka.

Sen. oik. os. 1850 Da 49; Renki; Tuomittu Renki Henrik Josefipojan taposta 28.12.1849 kuolemaan; Rang muutettu pakkotyö Sip.; KKK 66/1850; Ilm. Viip. luov.21.3/2.4.1851; 1852 AD pag 402; 1851 II; Viip 21.3/2.4.1851; Pietar. 21.4.1851; Tob. 3.12.1851 > Irkutskiin 28.12.1851.

Pää Gabriel. Kiikala, Kaskisto (tark. Someron Kaskistoa joka silloin kuului Kiskon nimismiespiiriin) Sen. oik. os. 1854 Da 57. Linnoitusvanki Viaporissa, jonne tuomittu sotilaskarkuruudesta; Tuomittu vartija-aliupseeri Karl Gustaf Stålbomin taposta kuolemaan yhdessä M. Pardonin ja G.F.Randellin kanssa: Rang. muutettu pakkotyö Sip.; KKK 39 1852; Ilm. Viip. luov. 1./23.11.1855.

Kaarlo Heikki Sakariaanpöika, ikä 23. Somero.

Tuomittu irtolaisuudesta määräämättömäksi ajaksi Kronoborgin ojennuslaitokseen; Tehnyt anomuksen päästä siirtolaiseksi Sip. ja sen. katsoo, ettei ole mitään syytä olla päästämättä häntä sinne; H:ki17.3.1858; Mvs. esitti asian keisarille, joka hyväksyi sen 12/24.4.1858. VSV 1858/386 (689,376); Sen. oik. os.1858 Da 62; KKK7/1858; Ilm Viip. lähdöstä 2/14.9.1858.

Anttila, Juha Kustaa Juhanpöika. Somero, Häntälä.

Sen. oik. os. 1859 Da 64; Talloninen; Tuomittu veljensä Mikko Juhanpojan taposta kuolemaan. Rang. muutettu pakkotyöksi Sip. Anoi armoa –ei suotu.

Lundqvist Jeremias. Somero.

Sen. oik. os.1866 Da 79; Tuom

rikoksista Kakolaan 1865; Siirt. Sip ; KKK9/1862, 22; Ilm. Viip. lähdöstä 8/20.9.1866.

Tuovi eli Tuovela Heikki Juhanpöika, Somero.

Sen.oik. os 1876 Da 98; Tuomittu rikoksista pakkotyöhön; VSV 1876/228 (528, 367); Tehnyt anomuksen päästä siirtolaiseksi Sip ja sen. hyväksyi. Mvs esitti asian keisarille, joka hyväksyi sen 6/18.5.1876.

Pajumäki Jaakko Juhanpöika, Hauho.

Karkuri, Sen. oik. os. 1876 Da 98; Tuomittu rikoksista pakkotyöhön; VSV1876/ 228 (528, 367); Tehnyt anomuksen päästä siirtolaiseksi Sip. ja sen suostui. 26.2.1876. Mvs esitti asian keisarille, joka hyväksyi sen 6. /18.5.1876. Tampereen Sanomat 30.10.1880: "Täällä Linnassa (Hämeen) kevättä odotamassa oleva Sip. vanki Jaakko Pajumäki on ilmoittanut , että tuo merimies Kaarlo Johansson, joka Sip. kautta kruununkyydillä tuotiin tänne ja vietiin Somerolle, josta hän on sanonut olevansa kotoisin, oikeastaan on Sip. karannut vanki nimeltä Karlsson, kotoisin Perniön pitäjstä Hänet olisi v.1872 lähetetty Siperiaan erään toisen vangin kanssa, nimeltä "Harmaanlinnan Kustaa". Somerolta ei ole vielä tullut vastausta, onko Johanssonia siellä omistettu."

Muiden henkilöiden kohdalla ei mainintoja Somerosta löytynyt. Silti heitä saattaa olla, koska kaikkien rikollisten kotipaikkaa ei ole merkitty, ja tapauksia on ollut ympäristöpitäjissä.

Tuomion jälkeen vangit joutuivat odottamaan, että saatiin kokoon riittävä määrä vankeja kuljetusta varten. Vankikuljetus, joka tehtiin jalkamarssina halki Venäjän, vaati etukäteisjärjestelyjä vartijajoukkojen ja muonituksen takia. Vuodenajat tuli ottaa huomioon luonnonolosuhteiden takia. Kuljetettavat kutsuttiin määrääjäksi Viipuriin. Sinne kerätty joukko marssitettiin Pietariin ja luovutettiin Venäjän viranomaisille. Heidän päänsä ajeltiin puoliksi kaljuksi karkaamisen vaikeuttamiseksi ja sen jälkeen alkoi heidän yli 7000

virstan matkansa kahleissa Nertsinskiin. Alkuaikoina matka tehtiin jalan, jolloin kesti yli vuoden ennen kuin karkotetut pääsivät määränpäähänsä. Myöhemmin osa matkasta tehtiin junalla tai jokiproomuilla, mikä lyhensi matkustusaikaa pariksi kuukaudeksi. Siperian rautatietä Uralin takana alettiin rakentaa vasta 1891, joten se ei helpottanut näiden poikien matkaa.

Jos joku ei kestänyt marssitaipaleilla muiden mukana, hänet saatettiin jättää etappipaikkoihin toipumaan ja lähetettiin taas seuraavan vankikuljetuksen mukana. Vankikertomusten päiväyksistä käy ilmi, että joidenkuiden matka Pietarista Tobolskiin on kestänyt useita vuosia. Aika ei Venäjällä ole ollut

ratkaiseva tekijä.

Viranomaisten tietojen mukaan matkalla karanteita on ollut n. 15%, ja joistakin sijoituspaikoista karkuteille on lähtenyt jopa puolet. Hyvin harvat heistä onnistuivat palaamaan takaisin Suomeen, ja täällä kiinni jouduttuaan heidät aina palautettiin vankikuljetusten mukana Siperiaan, jos olivat vielä siinä kunnossa. Esimerkiksi kuuluisaa murhamiestä Matti Haapojaa ei palautettu takaisin Siperiaan, vaikka hän oli paennut sieltä Suomeen tehtyään uusia murhia Siperiassa. Hän kuoli Kakolassa oman käden kautta. Monet karkurit vain katosivat laajalle Venäjänmaalle. Karkuruudesta ja rikoksista kiinnijoutuneiden pakkotyöpaikkaa siirrettiin aina vaan kauemmaksi.

Eräs kullanhuuhtomoista karannut helsinkiläinen karkotettiin kuudeksi vuodeksi Sahalinille kivihiiikaivokseen. Useimmat vangit työskentelivät hopea- ja lyijykaivoksissa etenkin Nertsinskissä, myöhemmin kullanhuuhtomoissa ja suolankeittämöissä. Naiset työskentelivät tekstiilitehtaissa. Kuljetuksen aikaiset olot ja olot Siperiassa olivat niin vaikeita, että karkotus useimmille merkitsi hidasta kuolemanrangaistusta. Näiden henkilöiden myöhemmistä vaiheista ei tässä tutkimuksessa ole mitään tietoja.

Tutkimuksessa ei mainita muita vapautuneita kuin Lampon renki Henrik Matinpoika. Hän oli ensimmäinen Somerolta Siperiaan tuomituista. Hänet vapautettiin elinikäisestä pakkotyöstä, kun hän oli palvellut 16 v. 8kk. Hän jäi asumaan siirtolaisena Irkutskiin.

Monenkaan tuomitun tietoja ei voi tunnistaa kirkonkirjoista, koska heistä ei ole mainintaa syntymäajasta tai asuinpaikasta. Rengeillä ei silloin ollut pysyviä sukunimiä kirkonkirjoissa. Viranomaiset saattoivat antaa jonkinlaisena lisänimenä rengille ehkä sen talon nimen, missä viimeksi oli oltu palveluksessa.

Juho Kustaa Juhonpoika Anttilasta saadaan enemmän tietoa, koska hän oli talon isäntä. Talo oli Häntälän kylän kantatalo. Se oli 3/4 vanhan manttaalin talo, eli keskimääräistä suurempi. Juho Kustaalla oli vaimo ja kaksi lasta. Samassa talossa asui isännän äiti talon eläkemurina ja kaksi isännän veljeä. Mistä lienee kova riita ja veljen surma johtunut, mutta lopputuloksena koko suku häviää talosta. Vaimo ja lapset katoavat kirjoista ilman muuttomerkintää, eikä heitä löydy enää samasta kylästä. Nuorempi veli näkyy myöhemmin olleen renkinä Häntälän taloissa. Äitimuori eli syytinkiläisenä Anttilassa vielä yli 30 vuotta. Talon uudeksi omistajaksi on merkitty kapteeni Procope, Pitkäjärven Sarjan kartanon omistaja. Jonkun vuoden päästä omistajaksi on merkitty kultaseppä Dalin Helsingistä. Sen jälkeen tilaa viljelivät lampuodit eli vuokraajat. Vuoden 1870 tienoilla taloon tuli omistajaksi Mäkisen suku.

Lähteet:

A FINNISH MURDERER IN TRAVELLING IRON.
Suomalainen murhaaja raudoissa. Henry Landell, Through Siberia I (1882). – Helsingin yliopiston kirjasto.

Kun tori ansioristin sai

Toukokuun viimeisenä lauantaina 2007 klo 6–8 Somerniemelle saapui 170 torikauppiasta eri puolilta Suomea. Osa meni vakinaiselle paikalleen, mutta kertakävijät ohjattiin toripoliisin kädellä.

Vanhat kauppiaat huomasivat, että markkinapaikka oli taas kerran muuttanut ilmettään. Nurmen Sahan tontista on lohkaistu laaja parkki-alue. Aitta vierellä oli aikaisempaa ehempi. Helvi Hämäläisen lavalla näkyivät maalatut kaiteet.

Joka vuosi Somerniemellä tapahtuu uudistuksia. Yksikään uutuus ei tule ilmaiseksi, eikä se tipahda taivaalta. Tori on kehittynyt kahden vuosikymmenen ajan talkoovoimin. Kaikki, mikä näkyy, on torin omaa – paitsi Nurmen Saha, tuo oiva naapuri. Miltei kaikki on tehty omin voimin. Vain asfaltin keitti Lemmin-käinen.

Ilman Pentti Harjulaa ja hänen kaivinkonettaan uusi parkkialue ei olisi tänäkään vuonna saanut tasais- ta luonnettaan. – Pieni vihje niille, jotka aikovat perustaa kesätorin. Turha yrittää mitään, ellei teillä ole käytettävissä kaivinkonetta!

Forsan Lehden päätoimittaja Ilppo Aaltonen kirjoitti toukokuussa 2005 pakinapalstallaan yhdessä tekemisen riemusta. Ilppo siirsi museon ystävien kanssa museokamaa kellarista vinttiin ja päivävastoin. Oli liikuteltu elämääkin kookkaampia esineitä, oli pinnisteltty inhimillisten voimien rajamailla. Aaltonen ylistää yhteistyötä:

”Paitsi, että talkootöissä saa porukalla nopeasti aikaan näkyvää tulosta, on yhdessä tekemisellä myös henkinen ulottuvuutensa. Kun yhteistyöllä ja yhdessä ajoit- tulla ponnistuksella saa raskaan esineen liikkeelle, ymmärtää väläh- dyksenomaisesti mistä elämässä on kysymys. Täysin yksin on vaikeampi selvittää, kuin yhdessä muiden kanssa ponnistellen. Tämän tulisi olla kanta- vana teemana myös työpaikoilla.”

”Mies on mies, mutta kanki on kaksi.” Kuulin elämänviisauden sinä päivänä, kun irrotimme Rauhankal- lion höyrykonetta betonialustastaan. Meillä oli valtava kanki, jonka toises- sa päässä ähelsivät Martti Turunen, Antti Nikander, Into Virtanen, Pentti Harjula ja minä. Kanki lipesi ja ke- vein meistä, Turusen Martti, lensi kaarella läpi hallin. Pölyt nutustaan puistellen kolhittu Martti vääntäytyi taas kangen vartein niin kuin mitään ei olisi tapahtunut.

Tuo talkoopäivä syksyllä 1994, jolloin raahasimme Rauhankalli- on höyrykoneen Metsolan pihan symbolisoimaan somerniemeläistä yrittäjyyttä, käy esimerkkipäivästä Somerniemen torilla.

Martti Turunen on viikolla vihel- tänyt kokoon – siihen aikaan vähä- väkisen mutta sitä innokkaamman – talkooporukan. Martti on etukäteen tiedustellut maaston. Hän on mieles- sään organisoanut työn. Paikalla hän

selostaa tilanteen ja jakaa tehtävät. Martti ei ole murteestaan huolimatta savolaismielinen piällysmies, vaan yksi huiskivimmista puurtajista, joka voimiaan säästämättä etsii itselleen ikävimmän työvaiheen.

Somerniemen tori on loppumat- toman talkootyön tulos, mutta se ei olisi tämän näköinen ja tämän kokoi- nen ilman Martti Turusen aloitteelli- suutta, innostuneisuutta ja vaivoja säästämätöntä ponnistusta.

Martti Turunen kirjoitti kesällä 1987 torilehden kakkosnumeron pääkirjoituksessa seuraavat sanat:

”Pysy markka kotona! Kylän tekevät eläväksi elävät ihmiset, toimeliaat kyläläiset. Me Somernie- men asukkaat puhumme vanhasta kunnasta kylänä, koska olemme Someron perukkaa, kuin yhtä kylää, jolla on oma leimansa ja luontonsa. Somerniemen tori on omaehtoisesti syntynyttä toimeliaisuutta. Se on toki kauppaa ja palvelua, mutta se on myös elon merkki. Se on kulttuuria ja kotiseututyötä ilman juhlapuheita. – Omat palvelut, kyläkaupat ynnä muu palvelu ovat osa elävää yhtei- söä. Oman tuotannon suosiminen on kunnioitettavaa kotiseututyötä. Hurraa sille työlle.”

Kotiseutumies Martti Turuses- sa yhdistyvät mielikuvitus, hullun rohkeus, periksi antamattomuus ja ahkeruus. Keskuskauppakamari on samaa mieltä.

Torin 20-vuotisjuhlallisuuksissa Turusen rintaan kiinnitettiin Kauppa- kamarin myöntämä rautainen ansio- merkki tunnustuksena paikallisesti, alueellisesti ja valtakunnallisesti merkittävän markkinapaikan, Somer- niemen kesätorin ideoimis- ja toteut- tamistyöstä. Rautainen ansiomerkki on vaatimattomasta metallistaan huolimatta Keskuskauppakamarin myöntämien ansiomerkkien aatelia.

Martti sai ansioristin. Toritoimi- kunta on siitä ylpeä. Samalla se ajattelee, että se myönnettiin myös kaikille torilaisille, koska porukalla

Kaksi kirjaa – kaksi näkökulmaa vuoden 1918 tapahtumiin Somerolla

Kansakuntamme on tänä vuonna juhlinut 90 vuotta täyttävää itsenäistä Suomea. Itsenäisyyden aamunkoitossa maamme yhteiskunnallinen tilanne oli kuitenkin sekava – tuolloin alkoivat lähes välittömästi kansalaissodan koettelemuksen ajat, jotka olivat jättävä arat ja kipeät tunnot syvälle kansakunnan sieluun.

Noista ajoista on jo siksi pitkä aika, etteivät nykypolvet välttämättä tiedä, mistä tuolloin oli kysymys. Toisaalta voidaan myös kysyä, onko enää tarvettakaan ottaa esille noita kaukaisia ja vieläkin ristiriitaisia tunteita herättäviä tapahtumia. Uusin tutkimus on kuitenkin sitä mieltä, että näistä asioista täytyy ja pitää voida vielä nytkin puhua. Ero aikaisempaan on nykyisin kuitenkin siinä, että enää ei ole tarvetta etsiä syyllistä.

Paikallisella tasolla, Somerolla, kansalaissodan tapahtumat koettiin poikkeuksellisen raskaina. Virallisen historiankirjoituksen lisäksi näistä ajoista jälkipolville on säilynyt myös muistelmätietoja. Someron kapinan-aikaisista tapahtumista on kirjoitettu kaksikin paikallista kirjaa. Koska kirjat valottavat pitäjämme menneisyyttä laajemminkin, nämä tekevät ajankavasta mielenkiintoisen ja kertomisen arvoisen vielä tänäänkin – itsenäisyytemme juhluvotena.

Toinen näistä kirjoista on turkulaisen, nuoruutensa Somerolla asuneen Olavi Nurmen kirjoittama *Niin herkästi meni silloin ihmishenki*. Tässä Someron kapina-ajan tapahtumat on kerrottu vasemmiston ja torppareiden näkökulmasta. Nurmen (1912–1983) sukujuuret ovat Kerkolan kylän Nummenkulmalta. Hänen isänsä kuului Kerkolan punakaartiin ja sai vankilatuomion.

Johanna Leväsen kirjassa *Kun me kuolleet heräämme* tarkastelun näkökulma on päinvastainen. Kirja ei ole puolue- eikä yhteiskuntapoliittinen, jos kohta oikeistopainotteinen, yläluokan elämäntavasta

kertova, vahvasti tunnepitoinen ja uskonnollissävyyinen.

Kirjoilla on kuitenkin myös yhtymäkohtia. Sen lisäksi, että ne liittyvät kansalaissotaan ja omaan paikkakuntaamme, molemmat ovat muistelmakirjoja. Ne on kirjoitettu vuosikymmenet noiden tapahtumien jälkeen – sattumoisin vielä samoihin aikoihin. Nurmen kirja ilmestyi 1982 ja Leväsen muistelmateos 1988. Molemmat kirjoittajat olivat tuolloin jo iäkkäitä: Nurmi 70-vuotias ja Leväsen jo täyttänyt 80 vuotta.

Yhteistä kirjoittajilla oli vuosikymmenien kypsyttämä tarve tuoda julki ja kertoa omakohtaiset kokemukset noista tapahtumista. Kerronnassaan he kulkevat kuitenkin aivan eri teitä ja tasoja, sen yhteiskunnallisen aatemaailman ja kulttuuriympäristön mukaan, mistä ovat vaikutteensa saaneet ja missä ovat kasvaneet ja eläneet.

Olavi Nurmi: Niin herkästi meni silloin ihmishenki

Olavi Nurmen kirja on kolkkoa luettavaa. Se kertoo kapinaan johtaneista

tapahtumista ja punaisten kohtaloista sekä kapinan jälkiselvittelyistä Somerolla. Nurmen kirja on kirjoitettu romaanin muotoon. Kirjan henkilöt ovat oikeita, tuon ajan eläneitä, joskin joidenkin nimet on muutettu. Henkilöt ovat selvästi tunnistettavissa. Romaanimuotoinen kerronta antaa liikkumatilaa kuvauksille ja toisaalta myös kuvitelmille. Kirja pyrkii kuitenkin olemaan totuudenmukainen. Keskeisiltä osin romaani perustuu luotettaviin henkilöhaastatteluihin ja arkistotietoihin. Kuitenkin kirjan esittämiin yksityiskohtiin on syytä suhtautua varauksin.

Nurmen kirja alkaa tapahtumista ensimmäisen maailmansodan jälkeen, torpparikysymyksen noustessa yhä suuremmaksi yhteiskunnalliseksi ongelmaksi. Tilanne kiristyi vuonna 1917. On kohtalonomaista, että näiden suurten ristiriitojen ja epävarmuuden aikoina maamme itsenäistyi 6.12.1917. Saavutetusta itsenäisyydestä huolimatta tunteet ja tilanteet kuumenivat punaisten ja valkoisten kesken niin, että sisällissota syttyi punaisten noustessa kapinaan 27.1.1918. Kirjassa kapinan tapahtumat Somerolla on sijoitettu Ävikin kartanoon, osittain myös Lahden ja

Pikkupappila ja Jaatilan joen silta vuonna 1904.

Kuva Somero-Seuran kuva-arkisto.

Valkokaartilaisia.

Kuva Somero-Seuran kuva-arkisto.

Långsjön kartanoihin. Nurmi kirjoittaa, että alustalaiset ja torpparit kokivat kartanonherrojen taholta sellaista jatkuvaa röyhkeyttä, joka johti lopulta kansalaissotaan ja niihin julmuuksiin, joita sen loppuselvityksissä suoritettiin.

Keskeistä kirjassa on työläisnäkökulma, tilattoman kansanosan ahdinko. Varsinkin Åvikin kartanon Tiensuunkulman torppareiden ankea ja puutteen sisältämä elämä saa kirjassa yksityiskohtaisen kuvauksen. Mm. torpparit Frans Uunimäki, vaimo Miina sekä heidän kaksospoikansa Jussi ja Arvid, Tammelinin Kalle ja Noen Franssi niin kartanon töissä kuin sitten kapinan tapahtumissakin nousevat kirjan keskushenkilöiksi. Myös Häntälän kylän mökkiläiset, Nummisen Oskari ja vaimo Hilda sekä pojat August ja Nikolai, jotka sitten teloitettiin Märystä, tulevat torpan tyttären Lyly Nummisen useissa haastatteluissa laajalti esille.

Väinö Linna nosti 1960-luvulla torpparikysymyksen esiin uudella tavalla suomalaisessa yhteiskun-

nassa. Täällä Pohjantähden alla -suurromaanisarjaan hän kokosi ainekset Urjalan ja Pentinkulman näkökulmasta. Samoin Nurmi on somerolaisittain luonut oman Pentinkulmansa – Tiensuunkulmansa. Samalla tavoin täällä onnettomaan kapinaan johtaneet olosuhteet, ongelmat ja voittajien vastaterrorin saavat kokea Tiensuunkulman punaiset, kuten Koskelat, Kivivuoret ynnä muut Linnan trilogiassa. Pentinkulman tapaan Someron Pitkäjärven työväentalolla pidetyissä kokouksissa nousivat esille sosiaaliset opit. Vallankumous, luokkataistelu, yhteiskunnallinen eriarvoisuus – tämäntapaiset asiat olivat uusia asioita torppareille, eivätkä he välttämättä aina kaikkea edes ymmärtäneet. Mutta työväentalolla vierailevat akiteeraajat osasivat vähäosaisen kansan kiihottamisen. Ennen kapinaa tällainen työväen kiihotus johti Åvikin kartanon työläiset mm. maatalouslakkoon. Kerrotaan, että lukkiutunutta tilannetta paikan päällä kävivät valtiovallan toimesta Helsingistä selvittämässä jopa

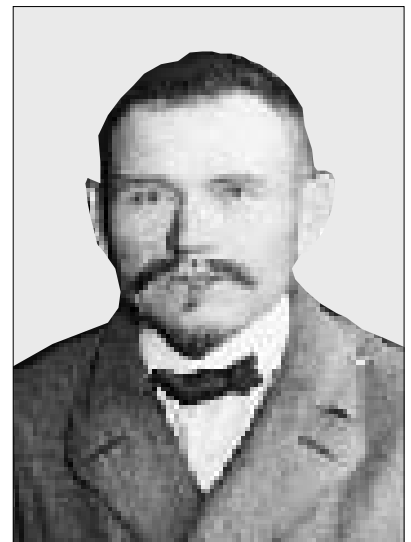

Punakaartilaisia.

Kuva Somero-Seuran kuva-arkisto.

senaattorit Kyösti Kallio ja Matti Paasivuori. Yhteiskunnallisesti Somerolla olisi ollut ehkä laajempaankin tarkasteluun aihetta. Kirjoittaja on tyytynyt lähinnä vain tapahtumien kerrontaan.

Johanna Levänen toteaa kirjassaan Someron yhteiskunnallis-

***Oskar Nordgren. 5.11.1867–
19.12.1935. Kuva Pekka Nordgrenin.***

ten olojen kehityksen muutoksista ennen kapinaa, että ensi alkuun työväenyhdistyksellä oli harkitsevana puheenjohtajanaan Oskar Nordgren. Hänen johtaessaan tilaisuudet olivat asiallisia ja käytös hillittyä. Aikaa myöten kokousten henki muuttui. Vallankumousaatteen lietsonta lisääntyi. Ennen pyhinä pidettyjen asioiden pilkkaaminen ja lokaan vetäminen muodostui keskeiseksi. Vanhempi väki vallankin alkoi kauhistella muutosta. Masentuneena Nordgren luopui johdosta ja myös puolueestaan. Tässä on yhteys myös Pentinkulmaan, kun muistamme heidän puheenjohtajansa, työväenliikkeen suuren humanisti-idealistin, räättäli Halmeen. Hän näki yhteiskunnallisen muutoksen voivan tapahtua vain hengen teoilla, ei aseina – hän halusi uskoa ihmisyyteen ja hyvyyteen ja toimi aatteensa mukaan viimeiseen saakka, tullen kuitenkin lopulta teloitetuksi.

Kapinan ajan Someron tapahtumat Olavi Nurmen kirjassa etenevät rinnakkaisesti valtakunnallisten tapahtumien kanssa. Valkoisten Tampereen valtaus huhtikuun alussa päättää varsinaiset sotateimet. Punaisten joukot antautuivat ja vetäytyivät. Taisteluihin osallistuneet Someron punakaartilaiset palasivat kotiseudulleen. Välittömästi alkoivat pidätykset ja teloitukset. Somero ja Somerniemi säästyivät 1918 rintamasotatilanteista. Silti yhteensä 200 pitäjien punaista menehtyi tai katosi kansalaissodassa.

Kirjassaan Nurmi ei lainkaan kerro punaisten tekemistä terroriteoista Somerolla. Hän sivuuttaa kokonaan tämän puolen. Näin kirja ei anna kokonaisnäkemystä paikallisista tapahtumista. Vuoden 1918 Somerniemeä ja Someroa koskevissa uusissa tutkimuksissaan Tauno Tukkinen (2002) toteaa, että Someron valkoisten uhrien määrä oli viisi.

Punaisten Somerolla tekemät murhat tapahtuivat punaisten vallan viimeisinä päivinä. Surmiin saattoi vaikuttaa tappiomieliala ja vieraiden joukkojen tulo pitäjään. Valkoisten tunteita kuumensi erityisesti Someron papin, Leväsen, murha. Someron seurakunnan kappalainen Juhana Oskar Levänen oli 17.4.

poikiensa kanssa tuomassa kotiin perunakuormaa, kun häntä vastaan tuli punakaartin osasto, josta ammuttiin Levästä kohti kuolettavat luodit. Levänen oli toiminut Somerolla useissa luottamustehtävissä, mm. kunnanvaltuuston puheenjohtajana. Hänen välinsä työväkeen eivät olleet parhaat mahdolliset, toteaa Tukkinen.

Niin herkästi meni silloin ihmishenki -kirja päättyy laajaan kuvaukseen Someron kapinavankien teloituksesta. Pitäjäkohtaisena yksittäistapahtumana käsittämätön joukkomurha oli sodan jälkiselvittelyn raaimpia tekoja, kirjoittaa Nurmi.

Someron Nuorisoseurantaloon luota aidatulta vankileiriltä, nykyisen paloaseman ja hautausmaan vierestä alkoi toukokuun 12. päivän aamuvarhaisella 49 miestä käsittävän vankijoukon epätoivoinen matka kohti Halikkoa ja Märyn teloituspaikekaa. Nuorisoseurantalolta ulos huuDETUT punaiset eivät todennäköisesti tienneet, mikä heitä odotti. He luultavasti arvelivat, että heitä lähdettiin kuljettamaan vankileirille Turkuun, jonne oli Somerolta aiemmin viety kymmeniä punaisia. Matka kulki Salon tietä Häntälän kylän ja Kuusjoen kautta. Matkalla jo ammuttiin kaksi, kun Nummisen Nikolai ja Tammelinin Kalle riitaantuivat vartiomiesten kanssa. Vangeista kaksi onnistui pa-

kenemaan Vaskion Perälän kylässä, jossa vankijoukko odotti teloitusta. Vankeja otettiin kymmenen kerralla kokoon ja ammuttiin Märynummen joukkohautaan. Teloituspäivä oli 13. päivä toukokuuta ja helatorstai. Nytemmin tällä paikalla työväenyhdistysten toimesta järjestetään helatorstaisin vakaumuksensa puolesta kaatuneiden muistojuhla.

Johanna Levänen: Kun me kuolleet heräämme

"Vuoden 1918 melskeisinä aikoina tuli kymmenen Suomen papin osaksi marttyyrikuolema. Suomen Lähetysseura julkaisi heistä muistosaanat, jossa mm. luvattiin, ettei kirkko tule heitä koskaan unohtamaan. Toisin kävi... Joitakin vuosia sitten syntyi minussa sisäinen pakko kertoa marttyyri-isästäni. Olin ihmeekseni saanut todeta, että hänen kuolintapansa oli jälkipolville kätkeyty siunaus", näin kertoo tytär, kirjan kirjoittaja Johanna Levänen. "Mistä on pienen ihmisen tie tehty? –Karikoista ja auringonlaukuistako?" hän kysyy ja jatkaa: "Menneisyyden muistoihin eläytyminen antoi vastausta etsivän hiljaisiin hetkiin tarkoituksen ja sisällön. – Näin syntyi koruton tarina Someron kappalaisen, pastori Juhana Oskar Leväsen elämänvaiheista. Tarina ei muodostaisi kokonaisuutta, jos siihen ei sisältyisi kuvausta myös hänelle sanomattoman rakkaitten perheenjäsenten ja muitten lähimmäisten vaelluksesta maan lapsina."

Vuosikymmenet ovat muokanneet ja kypsyttäneet kirjoittajan ajatusmaailmaa. Siitä ei heijastu katkeruus eikä viha – vaan ymmärtämys ja jopa tapahtumien hyväksyminen. On vaikea ymmärtää, että vuosikymmenet voivat kullata kipeitä tunteita tällä tavoin. Kirjan sivut ovat "tuskasta ja rakkaudesta syntyneet".

Kirjan syntyyn keskeisesti vaikutti siis lapsen kokemat muistot kapinanajasta ja perhettä kohdannut murhenäytelmä. Toisaalta voi todeta, ettei ilman tuskaa ja surua olisi syntynyt tätä muistelmateostakaan, tätä laajaa paikallista somerolaispikkupappilan sadan vuoden takaisen elämän kuvausta, joka ikään kuin

Pastori Juhana Oskar Levänen.

Kuva teoksesta Johanna Levänen: Kun me kuolleet heräämme. Helsinki 1988.

sivutuotteena syntyneenä, on meidänkin nyt vielä luettavissa.

Voi vain kuvitella, miten totaalisesti tapahtuma tuhosi hetkessä pappilan elämänvireen. Perheen isän väkivaltainen poismeno jätti pohjattoman surun ja tyhjyyden, ja leskeksi jäänyt äiti koki suuren avuttomuuden, miten selvitä eteenpäin suuren lapsiperheensä kanssa. Lastensa kanssa yksin jäänyt äiti sai kuitenkin osakseen monin tavoin somerolaisten ystävien tukea. Hajalle lyötyjen elämän pirstaleiden kokoamisessa merkityksensä oli myös sillä, että perhe sai pitää kotinaan vielä kahden vuoden ajan rakkaan pikkupappilansa.

Juhana Oskar Levänen syntyi 1865. Papiksi hänet vihittiin 1895. Samana vuonna hän solmi avioliiton Edla Genoveva Lindebergin kanssa. Kahdentoista vuoden aikana perheeseen syntyi yhdeksän lasta. Tämän muistelmakirjan kirjoittaja Johanna Genoveva syntyi toiseksi nuorimpana 24.6.1908. Perheen muutto Somerolle tapahtui vuonna 1899, ja näin Grankullan pappilasta tuli perheen koti kahdeksi vuosikymmeneksi.

Kun tänään katselee Grankullan autiota pihapiiriä ja huonokuntoista asuinrakennusta, aistii sen yhtäläisyyden, minkä kokivat Leväset muuttaessaan runsaat sata vuotta sitten tulevaan uuteen kotiinsa: pappila oli silloinkin täysin rappiolla. Tarmokkaana miehenä perheen isä tarttui kuitenkin heti lujalla kädellä asioiden kulkuun. Ensi työnä asuinrakennusta laajennettiin rakentamalla kaksi lisähuonetta. Piha-alueelle tehtiin talli viidelle hevoselle ja pihatto 20:lle lehmälle. Lisäksi rakennettiin kaluhuone, ruoka-aita ja kellari. Myöhemmin vielä renkitupa ja maitokamari. Pappilan rakennukset saatiin kuntoon ripeästi muutamassa vuodessa.

Myös pappilan puutarha kaipasi kunnostusta. Perheen puuhakas äiti otti puutarhan suunnittelun ja hoidon tehtäväkseen. Niinpä rakennustöiden ohella myös puutarhan puolella jo parin vuoden aikana saatiin parannuksia aikaan. Johanna Levänen muistelee, miten hänen äitinsä pursui innostusta, etsi kirjoista tietoja, otti idean sieltä ja toisen täältä. Kaunis kuusiaita istutettiin suojaamaan tien puoleista puutarha-aluetta. Keskelle

puutarhaa tehtiin monivuotisten kukkien reunustama tie joen rantaan. Sinne valmistui lehtimaja. Kesäisin se aivan huokui salaisuuksia ja siellä vietettyjen onnellisten tuokioiden muistoja.

Arki pappilassa oli kiireistä ja työntäyteistä. Jos kohtakaan ei ollut puutetta, elettiin säästäväisesti paikallisen elämäntavan mukaan. Lapsille kotoinen, turvallinen pihapiiri tarjosi unohtumattomat onnen hetket, jotka kirkkaina lapsuusmuistoina kimmeltävät yhä kirjan sivuilta.

Mutta tämä idylli särkyi, kun muistamme tuon huhtikuun 17. päivän synkät tapahtumat. Kirjassa haastateltu Ensio Laiho kertoo oma-kohtaisena kokemuksenaan: ”Pastori Leväsen kuolinpäivän muistan kuin eilisen. Olin silloin 8-vuotias. Olin isän kanssa hevosien kanssa liikkeellä. Jaatilan sillalla seisoi punaisten vah-

tisotilas. Mies sanoi meille: Tänään ammuttiin yks lahtari. Isä halusi tietää, kuka oli ammuttu. Yks pappi se oli, kuului vastaus. Minkä nimen? Sotilas mainitsi nimen. Näin kuinka isäni kasvot valahtivat aivan valkoiseksi.”

Pappilan elämä päättyi siis tragediaan. Samalla tavoin koko Olavi Nurmen kirja on täynnä tragediaa. Miten tähän tultiin? Miten yhteiskunnassamme tähän kaoottiseen tilanteeseen ajaututtiin? Tähän ei nykypäivän historiakaan vielä anna yksiselitteistä vastausta.

Väinö Linna esitti oman käsityksensä, kun häneltä kysyttiin olisiko ratkaistu torpparikysymys voinut estää kansalaissodan: ”Minä uskon niin.” Miksei sitten tätä kysymystä ratkaistu. Linnan mukaan siksi, että maanomistajat tahtoivat pitää maan-

Luokkasodan työläistoverien muistokivi Someron hautausmaalla. Kuva Maija Liisa Hyytiäinen.

Taisteluja sodan jälkeen

Luin Suomen Kuvalehdestä 14.9.2007 reportaasin maailmalta palanneesta nuoresta rauhanturvaajasta. Tämä kokenut veteraani oli kotiutunut tyytyväisenä Libanonista 2001 ja Kosovosta 2003. Hän oli ollut valmis äkkilähtöön ja oli pitänyt rauhanturvaaja-elämästä. Niinpä hänelle soitettiin puolustusvoimain kansainvälisestä keskuksesta, kun tarvittiin kokenutta rauhanturvaajaa Afganistaniin kesällä 2005. Sopimus kirjoitettiin elokuussa, mutta jo samana vuonna marraskuussa hänet lähetettiin tutkimusten kautta Suomeen. Rauhanturvaajan palvelus oli keskeytetty ja ura päätynyt. Monimutkaisten vaihteiden, avunhakukierrosten ja epäonnistumisten jälkeen loppuunpalanut mies sai viimein tarvitsemansa hoidon. Diagnoosi oli traumaperäinen stressihäiriö. Miehen tulevaisuus näytti edelleenkin hahmottomalta.

Lukemani kertomus sodan olojen aiheuttamista vaurioista ja seuraavasta parin vuoden epätoivon kierteestä sai minut ajattelemaan toisen maailmansodan veteraaneja Suomessa. Minkälaisia kokemuksia heillä oli, mitkä olivat heidän kotiuttamisen vaiheensa? Miten kovat rintamakokemukset olivat vaurioittaneet silloin hyvin nuortenkin miesten mielen maisemaa? Mitä selviytymiskeinoja heillä oli?

Tilanne Suomessa oli tuolloin kokonaan toinen. Rintamalta kotiutettujen kohtaloista on nykyään paljonkin tietoja: osa selviytyi, osa sai elämänikäisiä psyykkisiä ja/tai fyysisiä vaurioita. Osa menehtyi pian rauhan jälkeen ylivoimaisiksi käyneisiin kokemuksiinsa ja vammoihinsa. Pitkään, kymmeniä vuosia, vallitsi täydellinen hiljaisuus, tabu, sodan aiheuttamien psyykkisten vaurioiden käsittely julkisuudessa.

Olen hakenut vastauksia kysymyksiini nuoren isäni, 34-vuotiaan Tapio Horilan rintamakirjeistä tule-

Luutnantti Tapio Horila.

Kuva Helje Horilan.

valle puolisolleen Kaija Vesteriselle vuodelta 1944. Mitkä olivat hänen selviytymiskeinonsa? Miten hän itse näki tilanteen vetäytymis- ja kotiuttamisvaiheessa, joka oli suhteellisen pitkä? Ensimmäisen kerran hän lähestyi näitä kysymyksiä vastaamalla Kaijan kirjeeseen 29.8.1944. Kaija työskenteli silloin Satakunnassa, Ripsuolla, jonne Helsingissä toiminut lastenseimi oli siirretty sotaa pako. Tapion johtama tykistöpatteri alkoi vetäytyä jo kesäkuussa Aunuksesta, peräännyttiin Impilahden Koirinojalle saakka. Patteristo siirrettiin rauhan tultua Kerimäelle ja sitten Forssaan, josta kotiuttaminen alkoi.

(ote) "Pyysit minua "haaveilemaan" siitä, mitä tekisin, jos äkkiä tulisi rauha. Mutta lisäsit: älä tee sitä, jos se on vaikeata. Tällä lisäyksellä osoitit suurta ymmärrystä. Mitä kauemman sota kestää, mitä kauemman joudumme olemaan täällä, sitä oudommalta alkaa tuntua paluu entiseen. Nyt jo tuntuu siviilielämä niin etäiseltä, että on vaikea kuvitella sen aloittamista uudelleen. Tuntuu todennäköiseltä, että rauhan tultua on jokaisella rintamamiehellä kestettävänä vielä levoton, harhaileva siir-

tymäkausi. Sen pituus riippuu kunkin mukautumiskyvystä ja siitä, millaiset mahdollisuudet hänellä on ennestään siviilielämän aloittamiseen. Samanlainen murroskausi oli edellisen maailmansodan jälkeen. Sen ilmiöitä ovat yhteiskunnallinen kuohunta ja hillitön huvittelu. Molemmat ovat valitettavia asioita. Mutta mitä kiihkeämpinä ne esiintyvät, sitä pikemmin niistä päästään ja sitä nopeammin tapahtuu palautuminen normaalioloihin. Hermostuneisuuden laukeaminen vaatii joka tapauksessa jonkinlaista purkautumista. Sen ohjaamisessa oikeaan suuntaan tulee valtiotavalla olemaan epäkiitollinen, mutta tärkeä tehtävä.

Mainitsemistani syistä, jotka näyt ymmärtävän, en pysty intoutumaan mihinkään ruusunhohtoiseen kuvitelmiin sodan jälkeisestä ajasta. En voi haaveilla enkä uneksia, vaikka haluaisinkin. Tulen ehkä ylittämään siirtymäkauden samojen psykologisten lakien alaisena kuin muutkin rintamamiehet. Kaikkein ensimmäiseksi tulen ehkä ottamaan perinpohjaisen, kaikki sekoittavan ja kaikki unohtavan hutikan. (Älä kauhistu! Voit tulla mukaan, jos haluat. Saat ehkä kuulla paljon mielenkiintoisia asioita. In vino veritas.) Tiedän, että tämän jälkeen tulee seuraamaan viikkoja, jolloin levottomuus ja tyhjyys uhkaavat. Sen vastapainoksi pitäisi saada elämälle uutta sisältöä, jotakin, mikä pakottaisi ajatukset irtautumaan entisestä ja kääntäisi katseen eteenpäin. Aviomiehillä tämä ongelma ratkeaa melko yksinkertaisesti – mikäli heidän perheolonsa on kestänyt sota-ajan koettelemukset. Heidän ajatuksensa voivat heti kohdistua koko voimallaan perheeseen. Vaikeinta

on nuorukaisilla, jotka sodassa ovat kehittyneet miehiksi, mutta joilla ei ennestään ole ammattia eikä riittävää elämäkokemusta siviililoissa. Heistä saattavat monet joutua rappiolle. Heidän jälkeensä pulmallisimmassa asemassa ovat minunlaiseni vanhanpojanjurikat. Ajattelen nimenomaan itseäni, koska olen vahvasti elämänhaluinen ja elämänmyönteinen tyyppi. No, en pelkää sitä, ettenkö ulkopuolisesti katsoen pystyisi pitämään itseäni aisoissa. Mutta sielullinen tyhjyyden tunne on pahempi. Se voi tulla pitkäaikaiseksi ja vaikeaksi, ellei elämä pian saa uutta, kiinnostavaa sisältöä. Tarkkaavainen lukijattareni arvaa tarkoitukseni. Ei niin, että odottaisin Sinulta mitään uhrauksia itseni takia. Sellaiseen ei minulla ole oikeutta eikä Sinulla velvollisuutta. Mutta eikö olisi onnellista, jos voisimme kumpikin antaa toisillemme uutta elämänsisältöä ja siten toisiamme tukien päästä kivuttomasti läpi sodan jälkeisen kriisin.

Nyt huomaan kuitenkin eksyneeni haaveitten polulle. Se polveilee unelmien lempeässä lehdossa. Sulotuoksuiset kielot kuiskivat sen ikivihannalta nurmelta sytyttäen sydämissä herkkiä, aavistelevia aivoituksia. Ja linnut laulavat rakkauden kuolematonta kunniaa.

Kuljen haaveitten polkua unelmieni lempeässä lehdossa. Minun rinnallani kulkee haltijatar, minun toiveitteni täyttymys. Hänen tuoksunsa on kielojen tuoksua, äänensä lintujen liverystä ja kätensä kosketus kuin tuulen hienoinen hyväily. Hänen huultensa hymystä loistaa vastaan elämäni valo ja hänen silmistään säihkyä sieluni taivaan autuus. Missä hän kulkeekin, näen aurinkoa ja auvoa, vain unelmieni lempeän lehdon.

Kuljen haaveitten polkua. Onneani häiritsee vain yksi pelko. Pelkään herääväni.

Älä herätä, Kaija
t. Tapio"

Isäni kirjeissä tulevalle vaimolleni oli luonteenomaista se, että hän istutti vakavienkin asioiden käsittelyyn usein tavalla tai toisella humoristisia piirteitä. Hän oli jo mielessään ehtinyt analysoida ja hahmottaa tulevaisuuteen liittyviä muutoksia.

Lomahaaveet olivat kariutuneet kerran toisensa jälkeen. Paluumarsilla oli oltu jo pitkään ja kymmeniä kirjeitä oli vaihdettu. Työ Someron yhteiskoulussa odotti tekijäänsä.

Päiväämätön (ote)

"Pikainen lomalle pääsyni olisi tärkeä myös kotiuttamisen kannalta. Haavoittumisen jälkeen määriteltiin invaliditeettini 10 %:ksi. Nyt on määrätty sellaiset heti kotiutettaviksi, joilla on 10 %:n tai sitä suurempi invaliditeetti. Minulla ei ole i-todistusta 1942:n jälkeen, koska en ole käynyt tarkastuksessa. Invaliditeetti määrätään näet vain vuodeksi kerrallaan. Lomalla käydessäni voisin hakea todistukseni Punaisen Ristin sairaalasta, jossa olen ollut hoidettavana. Jos invalidiprosenttini olisi ennallaan, olisi kotiuttamiseni selvä.

Oppikoulut alkavat marraskuun 1. päivänä. Olisi tietysti hyvä, jos vapautuisi viikkoa, paria aikaisemmin. Voisi pitää jonkinlaisen kesäloman. Ehtisi tutustua Kaijaan uusilta puolilta. Sen takia koitan jouduttaa kotiutumistani. Muuten voi uusiutua sama juttu kuin talvisodan jälkeen. Silloin vapauduin heinäkuun 30 p:nä. Ja elokuun 1:nä alkoi koulu.

Koulumme on huimasti paisunut sodan aikana. Siitä on tullut yliopistoon johtava. Lisäksi tulee tänä vuonna kaksi rinnakkaisluokkaa. Pari päivää sitten sain kortin rehtorilta. Hän esitti huimaavan määrän suomenkielen tunteja kysyen, paljonko niistä haluan ottaa omiin nimiini ja paljonko annetaan tuntiopettajalle. Minulla tulee olemaan lujasti töitä nyt

ensimmäisenä vuotena kolmen ja puolen vuoden tauon jälkeen. Tuntien valmistaminen vaatii paljon aikaa varsinkin lukio- luokilla, joiden opettaminen on minulle uutta. Vie taas aikaa ennen kuin totun kaikkeen ja saan nopeutta vihkojen korjaamisessa sun muussa. No, en pelkää työtä, josta maksetaan. Olet kysellyt minulta tulevaisuuden suunnitelmia. Huomaat, että minulla on lähimmässä tulevaisuudessa "täysi käsi" ilman erikoisia suunnitelmia. Ehkä on sentään vielä muutakin. Mutta sen näkee aikanaan."

Vetäytymisen ja kotiuttamisen aikana raskainta oli epätietoisuus tulevaisuudesta.

20.10.1944 (ote)

"Tämän hetken tilanne Suomessa on jotenkin niin järjetön, että jos sitä pitkään ajattelee, rupeavat ajatukset heittämään vottia. Sen takia on hyvä, jos joskus on tilaisuus jotenkin – vaikka tanssimalla – vähän rentoutua. Miltei joka päivä tulee radiosta uutisia, joita kuunnellessa ei oikein tiedä, pitäisikö kirotta vai nauraa. Kirotta onnettomia olosuhteita ja nauraa politiikan ja diplomatian hulluudelle, jolle ei mikään näytä olevan mahdotonta. Me, jotka tähän asti olemme tottuneet olemaan tapahtumien polttopisteessä, olemme enää vain syrjästäkatsojia, korkeintaan statistoja. Tiedämme vain sen, minkä radiosta ja sanomalehdistä saamme tietää. Helsingiläiset tietävät nyt varmaan enemmän. Teistä tilanne tuntuu ehkä vieläkin järjettömämmältä kuin ent. rintamamiehen näkövinkkelistä. Järjettömältä ja pahaenteiseltä. Kun Suomen kansa nyt ja tästä eteenpäin ymmärtäisi pysyä koossa ja pitää pintansa kuten tähän asti. On todennäköistä, että kotiuttamisen jälkeen ainakin tilapäisesti tulevat kaikkennäköiset pulat. Voi syntyä työttömyyttä, samoin asuntopula, elintarvike-

pula ym. Silloin hiipivät pimeät voimat esiin herättääkseen kansassa tyytymättömyyttä ja levottomuuksia, jotka ovat itsenäisyydellemme kaikkein vaarallisimpia. Armeijan henki on vielä hyvä. Kuinka käy kotiuttamisen jälkeen? Kuinka suhtautuu kotirintama asiaan? Kuinka suhtautuu Neuvostoliitto rauhanehtojen noudattamiseen? Kenestä tehdään sotarikollisia? Jne. Tämäntapaiset kysymykset askarruttavat jokaisen mieltä täällä ja varmaan myös kotirintamalla. Vielä kerran: kun kansa ymmärtäisi pysyä koossa. Silloin ei olisi hätää.

Jos puhuisi hauskemmistakin asioista. On ennenkin sattunut, että Sinulle kirjoittaessani olen saanut tiedon loma-anomukse- ni hyväksymisestä. Näin sattui muistaakseni viimeksi kesä- kuussa. Niin tapahtui nytkin.”

Odottaminen kulutti hermoja. Mistä saada voimia jaksamiseen?

4.11.1944 (ote)

”Kotiuttamistiedot käyvät vähitellen taas varmemmiksi, mitä ne olivat esim. lomalta palatessani. Silloin ne olivatkin aivan hämäriä, koska suojeluskuntajärjestön lakkauttaminen äkkiarvaamatta sekoitti entiset konseptit. Meidänkin yksikön lähtöpäivä oli jo ollut tarkkaan määrätty, kun lykkäys tuli. Se ei onneksi sentään muodostunut kovin pitkäaikaiseksi. Tänäpäivä saatiin varmuus, että 9 päivän jälkeen aloitamme lastauksen. Tarkkaa päivämäärää ei voida tietysti vielä sanoa. Varsinkin junien saanti vaikuttaa asiaan. Kokonaista divisioonaa ei käden käänteessä siirretä kotiseudulle. Ehkä viikon kuluttua jo olemme matkalla, ehkä kuluu aikaa enemmän. Missään tapauksessa odotusaika ei ole enää pitkä verrattuna niihin odotusaikoihin, joihin olemme tottuneet. Olen tavannut tuskastuneita kavereita, jotka miltei kello kourassa seuraavat ajan kulumista. Olen lohduttanut heitä vetoa-

Kaija ja Tapio Horila vuonna 1944. Kuva Helje Horilan.

malla siihen, mitä on kestäty ja saanut heidät käsittämään hätäilynsä naurettavuuden. Itselläni on tässä suhteessa onneksi oikein ”lehmän hermot”. Nykyisessä tehtävässäni niitä kyllä tarvitaan. Jos on tarvittu ennenkin.

Hyviä hermoja tarvitaan nyt myös tulevaisuutta ajatellessa. Sanomalehdessä näkyy uutisia, jotka saattavat olla hienolla painettuja ja huomaamattomissa paikoissa. Niiden takaa on lukija näkevinään kuitenkin rakkaan kansakunnan turmaa ennustavan mustan ukkospilven. Tänäpäivä sain tietää, että naapurinamme olevan rykmentin komentaja on pidätetty. Läheisessä pikkukaupungissa liikkuu vieraan valtion tarkkailijoita. Sielläkin jo. Luetteloa voisi jatkaa. Olen koittanut miettiä mikä olisi paras suhtautumistapa voidakseni pysyä rohkeana, voidakseni rohkaista myös muita, Sinuakin. Pitäisi voida olla ajattelematta sitä, mikä on tulossa. Se ei ole helppoa sille, jolla on vastuuntuntoa. Odotettavissa olevan voi unohtaa vain tarttumalla kynsin hampain nykyhetkeen. Siitä on yritettävä pusertaa irti paras, kaikki sellainen, mikä voi täyttää ajatusmaailman hyvällä

ja kestäväällä, katoamattomilla arvoilla, jotka ovat ajan myrskyn yläpuolella. Nyt on onnellisin se, joka voi tuntea rakentavan työn iloa. Tällaisena aikana on tavallista suurempi merkitys myös kirjallisuudella ja taiteella, nimenomaan hyvällä sellaisella. Ne antavat – paitsi terveellistä unohdusta – myös rohkeutta ja uskoa, uskoa elämän kauneuteen ja katoamattomiin arvoihin ja sen kautta rohkeutta itse elämiseen. Muuta suhtautumistapaa en ole keksinyt. Oletko samaa mieltä?”

Siirtymävaihe aiheutti myös menetyksiä sekä herätti tulevaisuuden toiveita.

7.11.1944 (ote)

”Meikäläisellä kielellä luonnehditaan nykyistä oloamme täällä ”kuppaamiseksi”. Töitä ei ole enää paljoakaan muualla kuin esikunnissa. Niissä on paperisota kuumimmillaan. Kaikenkarvaiset paperit ja kortistot on laitettava kuntoon siirtojen yhteydessä. Joukot eivät näet lähde täältä läheskään samassa kokoonpanossa, missä ne ovat olleet sodan aikana. Aselajista riippumatta kerätään samojen paikkakuntien miehet yhteen niin, että kotiuttamispaikkakunnilta on jokaisella mahdollisimman lyhyt matka kotiinsa. Siten säästyvät rautatiet turhilta edestakaisilta kuljetuksilta. Se on välttämätöntä, vaikka paljon mukavammalta olisi tuntunut, jos olisi loppuun saakka saanut olla yhdessä niiden poikien kanssa, joiden mukana tämän pitkän ajan on joutunut sotimaan. Haikein mielin olen joutunut jo puristamaan monen aseveljen kättä heidän lähtiesään siihen porukkaan, minkä mukana tulevat kuljetettaviksi kotiuttamispaikkakunnalle. Heidän joukossaan voi olla monta, joita ei enää koskaan tapaa. Ja kuitenkin hän saattaa tuntua läheisemmältä kuin veli kolmen ja puolen vuoden yhteisten kokemusten jälkeen. Sota yhdistää

ja erottaa, se viskelee meitä inhimillisistä tunteista piittaamatta. Sota ottaa ja antaa. Nyt se erottaa meidät aseveljistämme ja antaa omaiset ja muut rakkaat takaisin. Alussa tapahtui päinvastoin. Tai ei oikeastaan sota anna meille rakkaitamme vaan rauha. Verisiteet ja sydämen siteet ovat vahvimmat kaikkea muuta. Aseveljeyttäkin. Lopputuloksena voimme sanoa, että sota ottaa, rauha antaa.

Minulle rauha antaa parhaan omaisistani, äidin. Toivon kotiuttamiselta vielä paljon muuta. Toivon kotia, omaa kotia, jota minulla ei vielä ole. Kodilta odotan mielenrauhaa, työn iloa, hiljaista onnea. Muuten en pääse irti menneestä, en pääse juurtumaan ja rauhoittumaan, ellen sellaista saa. Kirjoitit kerran, että Suomessa on tällä kertaa paljon ihannetyttöjä. Mikset Sinä voisi olla sellainen. Uskon, että voit, jos haluat. Sellaisena voisit antaa kodille sen, mitä kaipaam. Mutta se kysyy Sinulta paljon uskallusta ja uhrauksia, kuten ennen olen selittänyt. Tuskin voit luopua siitä, mihin olet tottunut. Se kysyy paljon rakkautta. Rakkaus taas, no, en jatka pidemmälle. Olen kai väsynyt, sillä kello tulee kohta yksi.”

Tapio pääsi siviiliin 16.11.1944. Hänen selviytymiskeinonsa olivat mittavat: tiheä kirjeenvaihto, kova työnteko, avioliiton solmiminen, perheen perustaminen, jatkuva opiskelu ja uuden oppiminen. Taide, kirjallisuus, teatteri, tanssi, elämän iloiset puolet olivat myös vahvasti mukana. Viisikymmenluvulla alkoivat museo- ja kansanperinneharrastus viedä miestä.

Isäni ei koskaan kertonut meille lapsille sota-ajan kokemuksistaan kuten ei äitikään. Tiesimme toki, että isän puhumiseen liittyvät vaikeudet johtuivat sota-ajan haavoittumisesta. Olin jo pitkälti toisella kymmenellä, kun äiti joskus mainitsi isän nähneen pahoja painajaisunia sodan jälkeen. Veljeni Heikki kertoi järkyttyneensä

Sota-ajan tapahtumii Sylvänän Näykil

Sylvi ja Matti Näykki 1948. Kuva Marja Näykin.

Kun mää olen viättänyt tätä lämmint alkusuvvee niin on elävästäs tullu miäleesäin sota- ja pula-aika. Sillon oli kans lämpimii suvii tai ainakin muistis ne oli simmottii. Mää olin yhreksän, kun sota alko syksyl -39. Sillon alko tulla pakolaisii. Äitin sisko tuli perhees kans Viipurist. Sen miäs oli kapteenina soras. Se oli aika vanha, kun oli ollu jo 1918 kapinas, ensiin koulutukses Saksas ja sit tuli jääkärinä Suomeen. Sen

perheen nimi oli Pikkarainen: Kyllikki, Urho, Raili, Ritva ja Tapani.

Mut ei kestäny kauaa, kun Känkäset tuli mejän tyhjään muonamiehenmökkiin Purolaan. Niit oli äijä niinkun ne sanos isoissää, sit emäntä ja isäntä ja Kauko. Vanha äijä kuali kyl aika pian. Kaukon mää muistan hyvin, kun en sen puhheest meinannu saara selvää, kun se väänsi monot monoloiks ja lisäs monneen sannaan kummallissii loppui. Sit

tuli kevättälvel livosen perhe. Net oli ajaneet lehmii pakkases Jokioisist asti ja muistan kun niit laitettiin pihattoon mejjän lehmäin sekkaan. Milja jutteli myähemmin et hei oli soittanu mejjän äitil ja kun hei tuli meilä niin äiti oli vastas ja sanos keittänees kahvee ja käksi juamaan. Koskaan ei kahve ollu maistunu niin hyvält, Milja muistaa sen ain. Anja jäi sit leikkimään mun kansain ja mei taitettiin leikkiit lastenkarin akkunan alla koko päivä, kun toiset lähti hakemaan muita tavaroj Jokioisist. Meiltä oli mummu kuollu erellisvuan ja mummula oli tyhjä. livoset tuli mummun kyäkkiin ja kamariin ja asusivat siin kaks vuatta. Niitten kans oli mukavaa kun net tuli kaikkiin töihin meitin kansain. Sit rupes tottumaan siihen murteeseen, saje selvää. Miljan kans käytiin viel tansseiskin, äiti uskalsi päästää munkin Kertunsalloon, kun Milja oli vähän vanhempi. Niitten vanhempi tytär oli kansanopistos, ja kun se meni naimisiin, tuli se viättämään häitäs mummulan salliin. Oli paljon väkkee ja sali oli koristettu koivunoksil. Mejjän Matin häätunnelma meni pilal, kun sen täytys pistää polvihousut jalkaas, kun se oli kasvanu ulos pitkist housuistas eikä sota-aikan tahtonu saara uusii. Se oli ihastunnu Miljaan ja olis näyttäny mielestäs vanhemmalt, jos olis ollu pitkät housut. Ei auttanu, nieltävä oli niinkun monta muutakin asjaa sillon.

Jouluaattona meillä oli kaikil sotavuasil paljon väkkee syämäs. Ommain tartti syärä tiskipöyrän

viäres, kun ei kaikki mahtunu kyäkin pöyrän ympäril. Oli juhlallist kun kynttilät paloi ja äiti alotti jouluvirren Enkeli taivaan lausui näin.

Ain oli kynttilöi vaikka kaupast ostetut jo oli lopus, kun isä oli teettäny niit meitil lampaan talist saunatuvas. Oli monta kakaraa juak-suttamas kynttilän syrämiä kuumaan talliin maitotonkan suulla, sen pohjal oli kuumaa vettä niin et tali pysys kuumana. Kun oli syäty, sit mentiin tuppaan ja luettiin jouluevankeliumii ja laulettiin kaikki tutut joululaulut. Piänemmät leikkis piiri pieni pyöri kuusen ympäril. Sit isä lähti talliin, ja vähän ajan päästä tuli joulupukki, joka toi kaikil jottain. En ymmärrä mistä äiti keksis kaikil jonkun lahjan, vaikka kyl se melkein ain oli kurin käres. Isä sai omatekosii marsipaa-nei ja suklaakonvehte. Kun se tuli tallist, se tarjos niit kaikil. Lopultas pikkuveli Eskokin huamas, et isä mennee joka vuosi talliin just sillon, kun joulupukki tullee.

Sihen aikaan käytiin joulukirkos hevosil. Aarnest saatiin hyvä kuski. Mejjän Leima voitti ussein joulukirkokoilpailun, mut nyt Leima oli soras ja täytys ottaa Heippa kirkkoreisul. Se ei ollu ravuri, se oli vahva työhevonen eikä tykänny juasta, mut kyl se kuarmas kotja toi. Kirkonmenot kesti sillon kaks tuntii. Kolmen tunnin reisun jälkeen Majan keittämät kahvet maistus kaikil. Oli lähretty jo ennen viittä lypsämään, käyty kirkos ja kello oli kahreksan paikkeil kun tultiin kotja. Joulupäivä sit levättiin,

syätiin pualenpäivän maisa mitä aattona oli jääny.

Känkäset löysi paikkas Porsaan-sualta ja tekivät oman kotis. Mut ei evakot siihen loppunu. Björnin Senni tuli Osuuskauppaan puksuks, kun Mäntylän Kaino oli soras ja sen vaimo asus tyttäres kans Osuus-kaupan huanees, niin Sennin täytys tulla mejjän vinttikamariin asumaan. livoset oli kans löytäny paikkas met-täkulman Kivistöst. Navettalikat oli muuttanu mummulaan. Mut sit isol Seppäsen perheel ei ollu paikkaa, ja net tuli mummulan salliin. Kun siäl ei ollu hellaa, niin tehtiin pelluuni nurkkaan permannon päälä. Sihen suureen salliin mahtus emäntä , setämies, Sulo, Meimi, Ilmari ja Kaija. Sit tuli viäl joskus Laimikin, niinkun sillon jouluna, kun ei ollu ollenkaan lunta ja Laimi keksis, et mennään kärryil kirkkoon. Se tuli herättämään muu aikasin. Kauko oli valjastannu hevosen ja niin mei mentiin köröteltiin kärryil kirkkoon. Maa oli ankaras jääsä eikä siäl kirkonmäel paljon kärry ollu. Kyl se kirkkoreisu hyvin on muistiin jääny. En tiärä kuinka Seppäset kaikki mahtus mummulas olemaan, mut ei net koskaan valittannu. Seppä-sen emäntä kyl jälkeinpäin sit, kun asuvat jo Rautelas, sanos et meilä oli hyvä olla. Samal taval Känkäsen ja livosen emännät kävi äitii ja issää kiittämäs.

Kun omat Suomen evakot oli löytänyt paikkas niin tuli inkeriläiset. Mummulaan tuli Pöhön perhe misä oli venäläinen emäntä, eikä se puhunu ollenkaan suamee. Sit oli täti Senja ja Amalia, joka oli Keskitalos auttamas Hannaa ja sit viäl Gennadi mut sanotti Geniks. Purola oli kans tyhjänä ja sinne tuli Haajasen perhe, ja sen isäntä oli Pöhön veli ja emäntä oli virolainen. Niil taisi olla yks hiljanen poika, mut emännän veli tuli Virost jälkeinpäin perhees, vaimos ja poikas kans. Niil oli kultaesinei ja sormuksii joka sormes. Se isäntä oli huamannu kuinka Viron käy ja myyny maatilas, ostanu kuorma-auton ja ajanu sel jottain rahtii loppuajan, ja tulivat kun pääsivät tänne. Isäntä lähti sit Ruatsiin, soitti vaimollas ja pojallas et tulevat sinne, siält ne meni Ammerikkaan ja sinne

Meeri ja Erkki Laurilan häät pidettiin Näykillä. Kuva Marja Näykin.

**Äiti, isä, Gennadi, isän sisar,
Senja ja Amalia Pöhö.**

Kuva Marja Näykin.

häipysivät. Mut sillon kun ne viäl oli tääl, se poika tuli kerran postiautos Forssast. Kun mei kylän nuaret varrottiin postii, se hyppäs siält autost mun kaulaasain. Mää olin sininen ja punanen ja häpesin kauhjust. Sit kun mei tultiin kotja, mää kysysin selt, et mitä varten se simmottoon hyppäs mun kaulaasain. Nii se vastas, et Venäjäl on kaikki naiset yhteisii.

Pöhö jutteli ollees kolhoosin työkaluin korjaaja ja sanos et se oli kamalaa, kun kalut oli ain rikki. Kun mikkään ei ollu kenenkään ommaa, niin ei niist kukkaan välittäny. Meitil Raunin kans se teki ihan hyvät sänkyt vinttikamariin. Muut mejän inkeriläiset oli suamenmiälisii paitti se venäläinen emäntä ja Senja. Se ei osannu ollenkaan suamee, kun lääkäri kävi niin Pöhön täytys tulkita, mut meitin nuartein kans se puhus suamee ja sanos:” Ei Venäjäl viälä hyvä, mut Venäjäl tulee hyvä.” Sit kun niitten oli lährettävä poies, Pöhö sanos, et jos nyt ei lähretä suasiol, niin sit viärään väkisiin, ja se on paha. Kenenkään mää en koskaan ol nähnyt niin surkjustas parkuvan kun Haajasen emäntä parkus äitin kaulas ja piäni vasikka oli sil narus. Senja kirjotti sit venäjäks ja Sarheten Ilmari oli ollu venäläises laivas kokkipoikana ja osas kääntäät sen. Senja kirjotti, et äiti ja isä ja Gennadi on 6000:n kilometrin pääsä ja

hei käyvät Amalian kans kotikyläs kouluu. Joku kirje tuli sit Somerol, kun sotamiehet oli löytäny junan akkunan raost ja panneet postiin. Siin sanottiin et Viipurin asemal hei lastattin toiseen junnaan ja tavarat toiseen. Mihen lie se pikkuvasikkakin joutunu ja kaikenlainen taloustavara mitä heitil annettiin. Raamattus hei oli jättäny mummulan vinttiin. Mää löysin sen siält jälkeinpäin.

Kyl sitä väkkee oli koko sota-ajan ainakin meillä, kun viäl äitin toisenkin siskon Irma Länsiluodon perhe tuli Espoost. Monen vuaren ajan pojat Martti, Jussi ja Eero ja viäl Seijakin oli pommituksii pavos ja heitin ystäväperhees Sarhetet. Isä Ilmari oli soras mut Margit oli Riitan ja Yrjön kans. Yrjö käve meitin kans kouluukin Joensuusa ja oli suurtein ruskjain silmäis kans kaikkein likkain suosikki. Kun äiti tykkäs pienist pojist, niinkun Länsiluodon pojat oli, niin se otti jossain välis viel Bruno ja Börje Eriksonninkin hoiviisas pojjes Helsingin pommitustein kauhuist, ja vielä isän siskon Raakelin likat Pirkko ja Ritva olivat. Heitin isäs Karvian Paavo oli kauvan soras. Rauni mun siskoin oli kuuren vuaren kun sota alko, ja sil oli hyvä mielikuvitus ja keksis näytelmii ja kaikki kakarat oli näyttelijöi. Tallin vintis oli teatteri

ja net esitti huanokuulost Hiltaa ja Pomppeliust ja muita. Oli yleisöä ja oli hauskaa. Länsiluoron Jussist on säilyny hauska juttu. Kun äiti meni kerran hakemaan kananpoikii jostain, se otti Jussin mukkaas. Kun hei sit mennä körötteli hevosen kärryil, niin Jussi sanos, et kyl isäntänä on hyvä olla. Äiti ihmetteli et mistä Jussi simmosii päätteli, niin Jussi selitti, et kun pistää renkit töihin ja mennee itte kokoukseen. Meijän isä kuulu taksotuslautakuntaan ja kävi pyäräl kokouksis. Länsiluoron Eero sanos aikuisena, et kyl hän isänmaallisuuren imi pikkupoikana siält Näykin pihapiirist.

Jälkeinpäin olen ihmetelly äitin ja isän suurta syränt, kun kaikki jotka appuu tarvitti, saivat tulla. Meitist oman talon kakarist oli hauskaa, kun oli niin paljon kaverei eikä sota-ajast jääny oikeen ikävii muistoi paitti Matti pelkäs, kun sen täytys mennä sotilaspoikana viämään Selkälän Jannel sottaanpaluukäsky, kun se oli jo päässy sorast poies. Janne oli vähän kuuluisa riuskoist otteistas ja Matin oli syytäkin peljätä.

Se kyl oli ikävä muisto, kun rovasti Tasanko tuli tuomaan tiatoo, et äitin veli Erkki oli kaatunu. Sil-lonkin oli surkjaa, ku rauhanehtoii kuunneltiin ratjost. Meijän tupa oli

**Äidin kolmen sisaren perheet Lamminjärvellä. Oikealla Marja huivi
päässä, hänen takanaan isä-Matti ja Esko. Kuva Marja Näykin.**

Kuusi kukkii

Kuva Olavi Virtanen.

soäidin joulukuudessa riippuu koristeita kuudelta vuosikymmeneltä: kudottu tonttu kurkistaa hopeanauharyöpyä alta ja ajan haptamien paperikarkkien vierellä säihkyt kultahileellä kuorutettuja lasipalloja. Puutteen kokenut mummi rakastaa säihkettä ja kiiltoa. Minä, runsaudenpula-ajan lapsi, ihailen vanhaa tontturessua, jonka kehona on naarmuinen lasipallo ja raajoina piipunrassit ja jonka paperimassapää on puristeltu lommoille ja parta harventunut vuosien saatossa.

Kiiltävä joulurihkama ja kirkkaat sähkövalot eivät viehättäneet kaikkia edes köyhässä menneisyydessä. Sähköisiä kuusenkynttilöitä paheksuttiin heti alkuunsa. "Sähkövalaistus, vaikka se onkin kirkasta, näyttää kuitenkin kylmältä ja elottomalta", moittii Puutarha-lehti vuodelta 1926. Lukijaa kehoitetaan viettä-

mään valon juhlaa elävien liekkien valossa: "Vasta silloin joulutunnelma täydellistyy kun esim. jouluaattona kaikki muut valot sammutetaan ja kynttilät kuudessa, 3-5-7 haaraisissa kynttiläjaloissa ja joulua varten valmistetuissa kattokruunuissa sytytetään." Koreaa sähkövaloa halveksii myös esimerkiksi Emännän tietokirja (1939): "Sopuointua metsien hiljaisuudesta tuodun joulukuusen ja uuden aikaisten sähkölampujen välillä ei voida koskaan rakentaa."

Valitettavasti lippunauhojen ja pumpulipartojen keskellä keikkuvat kynttilät tuovat jouluaattoon liiaksikin jännitystä. Löytyisikö entisajan oppaista helpotus tulipalon pelkoon? Jokanaisten niksikirja (1951) kehottaa valelemaan oksat seoksella, jossa on yksi osa ammoniumfosfaattia ja yhdeksän osaa vettä. Siis Y-lannoitetta oksille? Ehkä sittenkin

on varmintä vain kiinnittää kynttilät tukevasti ja valvoa liekkiä?

Niksiopas kertoo myös, että kätevä emäntä kastaa kynttilät suolaveteen. Steariinia tippuu silloin vähemmän ja liekki ritisee hauskasti. Säästeliäs sirottelee suolaa myös sydänlangan juurelle, koska siten kynttilä palaa kauemmin.

Suolalla voi saman tien hoitaa kuusen somistamisen kokonaan. Emännän tietokirjan esittelemä Pohjolan joulukuusi on helppo koristaa ja tulee taatusti halvaksi: oksille sivellään vähän itse keitettyä liisteriä (viiteen litraan vettä lisätään vehnäjauhoa sakeaksi velliksi, seos kiehautetaan ja jäädytetään) ja päälle sirotellaan reippaasti hienoa suolaa. Kosteana suola on ruman harmaata, mutta kuivuttuaan se kimaltelee valossa lumen lailla.

Emännän tietokirja esittelee monta muutakin kauniisti koristeltua kuusta. Raikkaalta näyttää joulupuu, jonka oksille on ripustettu pitsimäi-

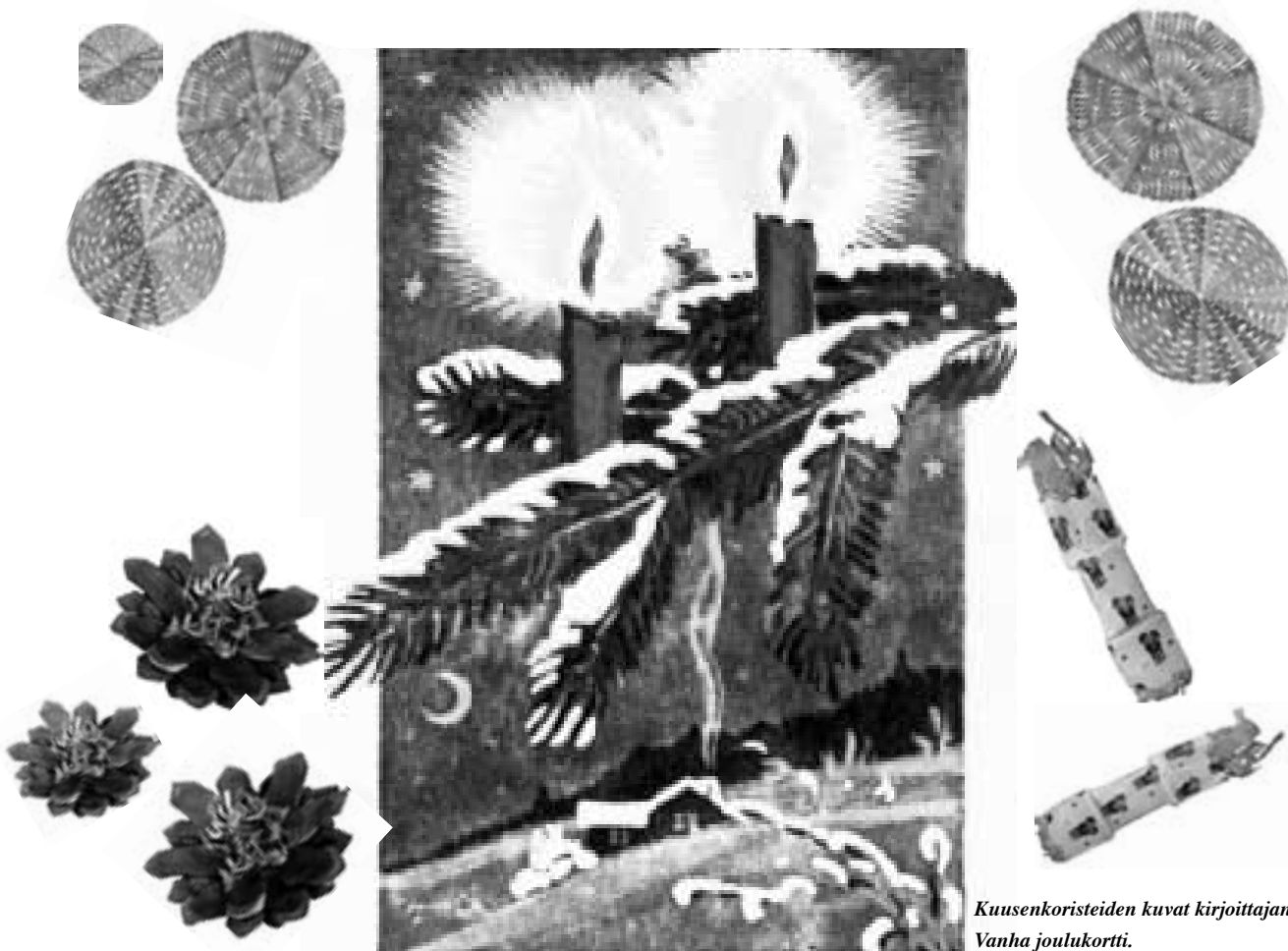
siä, valkeasta paperista leikattuja tähtiä. (Kestävämpää vaihtoehtoa haikaileva virkkaa tähdet tai käyttää pitsisiä lasinalusia, jotka on tärkätty sokerivedellä.) Varovainen asettelee oksille jääpuikkoja matkivia tinaperisuikaleita, jotka eivät roihahda palamaan. Lepattavat liekit saavat ohuet suikaleet heilumaan ja hohtelemaan kuin koreat kristallit.

Kävyt sopivat joulukuuseen kuin rusinat rusinakeittoon. Minimalisti värjää suomujen kärjet valkealla maalilla, runsauden ystävä kuorruttaa kävyt kokonaan hopea-, kulta- tai pronssimaalilla tai tekolumella. Viitseliäs tekee avautuneista männynkävyistä hauskoja kukkia poistamalla sisimmät suomut pihdeillä. Kukat maalataan vaikka punaisiksi, keltaisiksi ja oransseiksi. Kävyt ja käpykukat ripustetaan kuuseen tyylikkäillä silkki-, satiini- tai samettinauhoilla.

Vaihtelunhaluinen koristaa kuusen joka vuosi eri tavoin. Yhtenä vuonna oksille kerätään vain sini-

siä koristeita, toisena käytetään silkkikukkia, kolmantena oksille ripustetaan joulukortteja. Jonakin vuonna koristeina on ainoastaan ruoka-aineita, kuten omenoita, pipareita, viljantähkiä, piparminttukarkkeja, kanelitankoja, tähtianiksia tai kuivattuja appelsiini-siivuja. Silloin kuusi tuoksuu hurmaavasti! Herkkukuusella on pitkät perinteet. Ensimmäinen kirjallinen tieto joulukuusesta on Saksasta vuodelta 1605, ja kyseinen puu oli koristettu omenilla, pikkuleivillä ja sokeripaloilla.

Joka innostuu kuusen koristeista, huomaa, etteivät yhden ihmisen joulut riitä alkuunkaan. Onneksi voi tehdä kuten säätyläisperheet 1800-luvulla, jolloin joulukuusi aloitteli Suomen-valloitustaan: kotiin hankitaan yhden ison puun sijasta monta pientä, jokaiselle perheenjäsenelle oma.

Kuusenkoristeiden kuvat kirjoittajan.
Vanha joulukortti.

Renessanssiajan arkku matkasi Somerniemeltä Askaisiin

Somero-Seuran perinteisen kesäretken kohteina olivat tänä vuonna Askaisten Ritaripuisto, Louhisaaren linna, Turun tuomiokirkko ja Luostarinmäen Käsityöläismuseo.

Historiantäyteisen retkipäivän ensimmäinen pysähdyspaikka oli Askaisiin pystytetty Ritaripuisto. Puisto vihittiin käyttöön kesäkuussa, osana Suomen itsenäisyyden 90-vuotisjuhlavuotta. Avajaisilla juhlistettiin samalla marsalkka Carl Gustaf Emil Mannerheimin 140. syntymäpäivää.

Ritaripuisto on huomionosoitus kaikille Mannerheim-ristin ritareille. Jokaisella 191 ritarilla on puistossa graniittinen muistokivi, joukossa somerolaisen Lauri Heinon muistoksi laitettu kivi numero 123.

Retkeläisten seuraava kohde, Louhisaaren jyhkeä kartanolinna oli vastaavasti marsalkka Mannerheimin (1867–1951) syntymäkoti.

Yli 350 vuotta vanha linna on yksi harvoja esimerkkejä 1600-luvun kartanoarkkitehtuurista Suomessa. Louhisaari on säilynyt hyvin. Sen huoneet ovat kalustettuja aina kattomaalauksia, tauluja ja seinien tapettimaalauksia myöten. Se on ollut koti, ei sotilaslinna, ja se näkyi edelleen.

Karun ja kolkon kivilinnan sijasta somerolaiset otti huostaansa aikoinaan asutun kartanolinnan kodikkuus. Sen ensimmäinen ja kolmas kerros on sisustettu 1600-luvun asuun. Toinen, eli asuinkerros, on sisustettu 1700- ja 1800-lukujen tyyliin.

Louhisaaren linna sisältää myös Somerolta peräisin olevaa esineistöä. Alakerran varastohuoneessa on nimittäin iso arkku, josta pahlilappu arkun päällä kertoo sen olevan peräisin renessanssiajalta ja Somerniemeltä.

Arkku on vanha, sillä renessanssiaikaa elettiin Suomessa 1500-luvun alusta 1600-luvun puoliväliin asti Juhana III:n aikana. Renes-

Louhisaareissa olevan tammiarkun pituus on 196 senttimetriä, korkeus 73 ja leveys 83 senttimetriä. Kuva Sauli Kaipainen.

sanssi saapui ensimmäisenä Turun linnaan, ja levisi sieltä myöhemmin muualle Suomeen.

Louhisaaren kartanolinnan museonhoitaja Maarit Pösö kertoi museoviraston tutkija Jouni Kuurteen kirjanneen kortistoon arkusta selville saadut tiedot.

– Perimätiedon mukaan arkussa olisi aikoinaan tuotu jonkun sotaherran ruumis Turkuun laivalla. Sotaherran nimeä ei tiedetä, mutta Somerniemelle arkku oli viety. Vuonna 1935 museovirasto osti arkun Humppilasta Ilmari Kotilalta. Hän oli hankkinut arkun Somerniemeltä, Maarit Pösö selvittää hajanaiset tiedot arkun pitkstä historiasta.

Pösö kertoi myös, että arkkua ei ole haudattu maahan missään vaiheessa, vaan kyseessä on vainajan kuljettamiseen tarkoitettu laatikko. Jyhkeä arkku on tammea, ja sen etupeilien koristeluissa on edelleen näkyvissä vanhaa maalauskoristelua, ainakin punaista ja kultausta. Luultavasti arkun kyljessä on ollut jokin aatelisvaakuna tai ainakin

nimikirjaimet.

Suoraseinäisen ja tasakantisen arkun lukko ja kahvat ovat hävinneet. Kahvoista on jäljellä vain kiinnityskorvakkeet arkun kummassakin päädyssä.

1600-luvulla aatelisille pidettiin isoja hautauskulkueita. Niissä kannettiin mukana muun muassa hautausvaakunoita, joita on jäljellä kirkoissa. Ehkä arkku on matkannut tällaisen kulkueen mukana Turusta Somerniemelle, Maarit Pösö arvelee.

Tuomiokirkossa halki vuosisatojen

– Tervetuloa Suomen kansallispyhäkköön, toivotti Turun tuomiokirkon opas Liselotte Hellberg Somero-Seuran kesäretkeläiset päivän toiseksi viimeiseen kohteeseen.

Hellberg oli lievästi huvittunut kuullessaan, kuinka Louhisaaren linnan oppaalla oli ollut retkeläisille kerrottavaa vain 25 minuutiksi. Hellberg kertoi tuomiokirkon historiasta somerolaisille tunnin, eikä sekään

***Tuomiokirkon alttarikuoria esitteli Somero-Seuran kesäretkeläisille opas Liselotte Hellberg.
Kuva Sauli Kaipainen.***

tuntunut riittävän. Loppua kohti tarina suorastaan juoksi eteenpäin halki vuosisatojen.

Opas selvitti, kuinka yli 700-vuotias tuomiokirkko oli nähnyt esimerkiksi kaupungin palamisen 31 kertaa. Kirkko oli palanut noin 20 kertaa, joista tuhoisin oli Turun palo vuonna 1827.

Liselotte Hellberg näytti, kuinka Öölannin kalkkikivestä tehdyt lattiialaatat olivat täynnään alkueläinten fossiileja. Lattioiden alla oli 4500 ihmisen hautasija.

Retkipäivän viimeinen kohde oli Luostarinmäen käsityöläismuseo. Sokkeloinen rakennusryhmä piti sisällään muun muassa yli 30 eri alojen verstasta. Kaikki avoinna olevat ovet löysi se, joka muisti koko ajan kääntyä samaan suuntaan edellisen kohteen jälkeen. Luostarinmäki on ainoa yhtenäinen Turun palosta säilynyt alue kaupungissa.

Viitisen minuuttia ennen bussin lähtöä kohti Someroa alkoi sade. Vain muutama retkeläisistä ehätti kastua.

Marjo Nurmisto maalasi maaväreillä Luostarinmäen maalarinverstaassa. Kuva Sauli Kaipainen.

Talvella

Talvella on monta hyvää puolta,
ruohon leikkuusta ei silloin huolta.

Nurkissa kun paukahtelee pakkanen,
silloin houkuttelee pirtti lämpöinen.

Aika kuluu rattoisasti vaikka lukemalla,
haavematkan tekee oppaat selaamalla.

Talvella myös marjat, sienet maistuu,
silloin syksyn aika mieleen muistuu.

Sukset luistavat voi jalkaan laittaa,
nopeasti oikotietä matkaa taittaa.

Joskus kyllä harmiakin tulee siitä,
kinoksessa kun ei saapasvarret riitä.

Aurinkoakaan ei juuri näy,
lampun valo tilalle sen käy.

Talvi myös tarpeellinen vuodenaika,

Pakkasyö

Pakkanen paukahtelee nurkissa,
kuu katsoo taivaan laelta
valaisten pihan ja koko tienoon,
kurkistaa makuuhuoneeseenkin.
Jänikset ja peurat
lähtevät öisille retkilleen.

Pihojen puut ja pensaat houkuttelevat
herkuttelemaan versoillaan,
kunnes huuhkajan huhuilu säikytää
ne turvaan metsän pimentoon.
Aamu raottaa silmiään,

Metsähiiri

Naapuri kun kaataa metsää,
Sitä ei voi kukaan estää.
Oksat polttaa roviolla,
näin sen pitää olla.

Metsähiiri valkovatsa,
vaaran oivaltaa nyt vasta,
pesän jättää omaan oloon,
suojaan juoksee lähitaloon.

Kolot sieltä löytää tilavat,
kaapin alta olot ihanat.
Ruokaansa kun keittiöstä etsii,
ei se enää kaipaa moisiin metsiin.

Emäntä nyt ansat kurjat virittää,
turmaan soma viiksiniekka kipittää.
Juustopalan tuoksu herkullinen,
kuitenkin on liian petollinen.

Kuva kirjoittajan.

Somero-Seura kiittää

Lahjoituksia:

Aino Vihmakari
Matti Vaurola
Mirjam ja Pentti Heinonen
Lea Lehtonen
Heimo Aaltonen
Pentti Kämi
Muurlan Kotiseutuyhdistys ry /
Hanna-Maija Saarinen
Tuure Salminen
Ulla ja Kauko Numminen
Jukka Nurmi
Esko Suovanen
Pekka Kujanpää
Veli-Matti Timperi
Pertti Mentula
Kalevi Laiho
Riitta Kallio
Eeva Lindholm
Verner Lähteenkorvan perikunta

Kiitokset yhteistyöstä:

Helsingin Somero-Seura
Someron kaupunki
Someron Seurakuntayhtymä
Someron Lions-klubi
Someron Rotaryklubi
Someron 4H -yhdistys
GRP Graafinen Palvelu
Seppo Mäkinen ja Riitta Himanen
Mäkilän Traktorimuseo
Someron Metsänhoitoyhdistys
Kimmo Hovila
Matti Kultanen
Jussin Baari, Antti Vaselius
Jukka Nurmi

Museoiden henkilökunta:

Museoemäntänä toimi Maija Liisa Hyytiäinen, museoisäntänä Voitto Ollonqvist.
Museoapulaisina toimivat Niina ja Tarja Alitalo. Talonmiehinä olivat Irene ja Eino Lähteenkorva.
Savenvalajamuseota hoiti Kultelan kyläyhdistys.
Koulumuseosta vastasi Eeva Haapala.
Aila Talonen huolehti Sauhutuvasta ja

Talkoot ja toimintaa:

Turun Ammattikorkeakoulun restaurointilinjan oppilaita on ollut purkamassa ja tekemässä savusaunan kiuasta Timo Kinnusen johdolla.

1.5. Torppamuseo sai uuden kaivonpuun.

15.5. Torppamuseolla pihatalkoot.

25.5. Torppamuseolla koululaisten museopäivä ja kävijöitä oli ennätysmäärä. Mukana 4H-kerho näyttelyllään, luutamestari, kehrääjät ja oppaat. Kävijöitä oli n. 300 ja kaikki seiskaluokat kävivät lisäksi erikseen.

9.6. Somero-Seura osallistui Somerniemen kesätorin 20 v. juhliin.

16.6. Kulttuuripäivä Kiiruulla, Somero-Seura osallistui.

20.6. Sauhutuvalla Talosten järjestämä perinteinen seurakuntatapahtuma.

24.6. Pitäjänmakasiinit auki yleisölle.

26.6. Rotaryjen vaihtokokous torpalla.

1.7. Avoimien ovien päivä Torppamuseolla ja Savenvalajamuseolla.

12.7. "Hermannina heinään" talkoot museonmäellä.

29.7. Somero-Seuran kesäretki.

3.8. Tuulimyllyn yläkaton korjaus.

9.-12.8. Torppamuseo oli Salon Valtakunnallisten Kotiseutupäivien ajan avoinna klo 11 -16.

Someroseuralaiset osallistuivat päiville. Leeni Tiirakari ja Maija Liisa Hyytiäinen saivat Kotiseutuliiton harrastusmitalit Someron kaupungin hakemana.

10.8. Tuulimyllyn alakaton talkoot.

16.8. Pitäjänmakasiinien katot hiekkapuhallettiin ja maalattiin.
Urakoitsija Ari Honkala.

24.8. Helsingin yliopistolta oli tutkija Maarit Heinonen haastattelemassa museoemäntää. Aiheena olivat museon ympäristön vanhat hyötykasvit.

9.10. Torppamuseon savusaunan kiukaan pohja valettiin.

Syys- ja lokakuussa Voitto Ollonqvist teki pitäjänmakasiineille pöydän ja hyllyt Antti Luukon kokoelmia varten. Eino Lähteenkorva oli apuna. Museoemännät järjestivät tavarat paikoilleen 16.10.

Talkoomuonituksesta ovat huolehtineet Aila Talonen, Onerva Ollonqvist

Näyttelyitä Torppamuseolla

Ossi Lembergin taidenäyttely.

Ella Grönholmin taidenäyttely.

Antti Luukon taidenäyttely.

Somero-Seuran toimintaa

Pekka Mäkilä hioo viikatetta, Jorma Aalto seivästää, Ritva Helminen ja Nils Bäckman nostavat heiniä seipäälle. Aila Talonen huutaa papusopalle. Soppa maistuu Aino ja Venla Jorolle.

Kuvat Niina Alitalo.

Joron perhe ja Ritva Helminen heinäniittotalkoissa.
Kuva Niina Alitalo.

Talkooväkeä papusopalla.
Kuva Sauli Kaipainen.

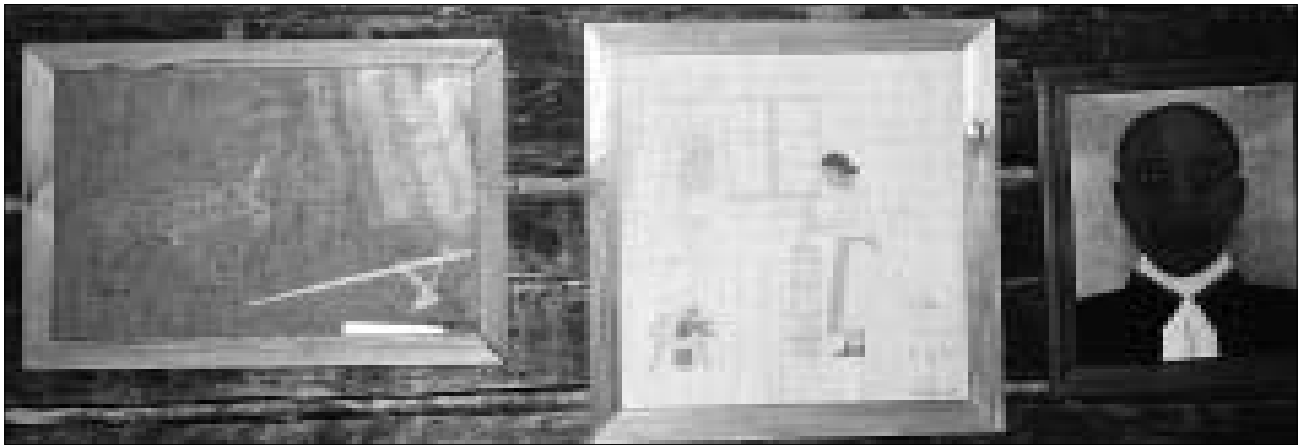
Heinätalkoissa mukana museon Maija Liisa.
Kuva Niina Alitalo.

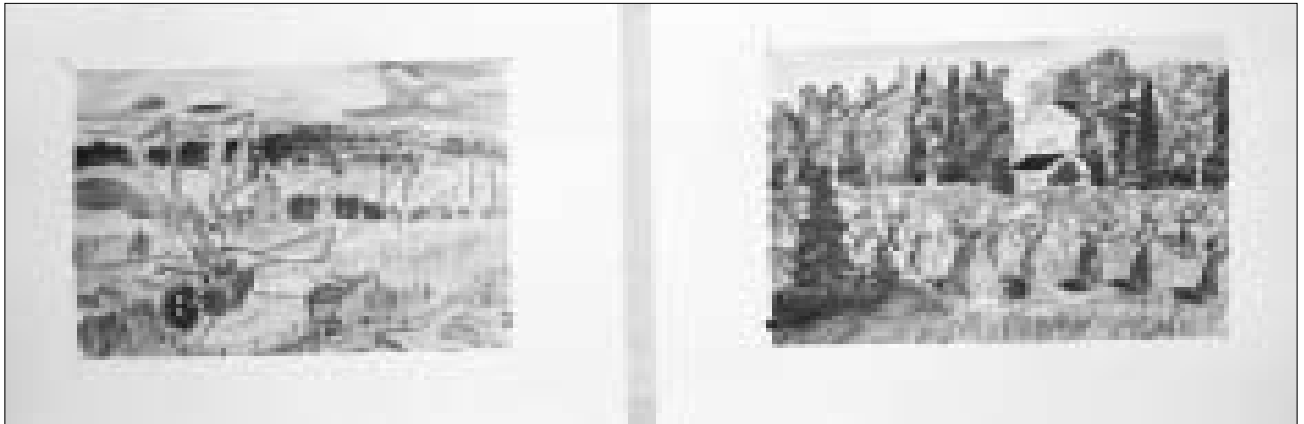
Maarit Heinonen haastatteli museoemäntää vanhoista hyötykasveista, joita museon nurkissa kasvaa.
Kuva Maija Liisa Hyytiäinen.

Viljamakasiinien katot maalattiin kesällä 2007. Katolla Ari Honkala. Kuva Voitto Ollonqvist.

Keksijä Antti Luukko testamenttasi piirroksiaan ja maalauksiaan Somero-Seuralle. Kuvat olivat esillä Torppamuseon tuvassa kesällä 2007. Kuva Maija Liisa Hyytiäinen.

Ella Grönholmin akvarelleja. Sarja maalauksia on lahjoitettu Somero-Seuralle. Osa niistä oli esillä Torppamuseon kamarissa kesällä 2007. Kuva Maija Liisa Hyytiäinen.

Ossi Lembergin tauluja oli esillä Torppamuseon tuvassa ja toistuvassa kesällä 2007. Kuva Maija Liisa Hyytiäinen.

Tuulimylly sai uuden pärekaton. Kattolla heiluivat Voitto Ollonqvist, Jorma Aalto ja Olavi Virtanen.

Kuva Sauli Kaipainen.

Tuulimyllyn alakaton talkoissa olivat mukana:

Eero Älli, Antti Mäkelä, Voitto Ollonqvist, Hannu Yli-Rekola, Matti Kultanen, Antti Vaselius, Jorma Aalto, Juhani Talonen, Olavi Virtanen, Sauli Kaipainen, ja Raimo Lyly.

Onerva Ollonqvist keitti kahveet.

Kuva Sauli Kaipainen.

Torppamuseon savusaunan kiukaan korjaustalkoissa olivat mukana Timo Kinnunen, Ilpo Virtanen ja Voitto Ollonqvist.

Antti Luukon keksinnöt ovat mielenkiintoisia. Voitto Ollonqvist tutkii "härveliä". Kuva Maija Liisa Hyytiäinen.

Salon kotiseutupäivillä 9.-12.8. Someron Kultelaa esitteli savikuppi, jossa oli somerolaisia piapojauhoja.

Kuva Maija Liisa Hyytiäinen.

Niina Alitalo järjestelee Antti Luukon sorvaamia puisia astioita. Kuva Maija Liisa Hyytiäinen.

Maija Liisa ja mankeli.

Kuva Niina Alitalo.